

Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини
(травень 2023 року)

Зміст

Стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на життя)	4
STANEVI v. Bulgaria: підтверджена національними судами відмова страхової компанії присудити заявникам компенсацію за смерть родича в ДТП, спричинену, імовірно, недієздатною особою – порушення	4
Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)	10
STRASSENMEYER v. Germany: засудження заявника на підставі досудових показань співобвинувачених, які мали значну вагу в обвинувальному вирокі, але відмовилися давати показання в суді, посилаючись на своє право зберігати мовчання – відсутність порушення	10
YILMAZ v. Türkiye: розгляд справи апеляційною інстанцією, матеріали якої були втрачені та лише частково відновлені, у тому числі за відсутності апеляційної скарги заявника – порушення	21
KITANOVSKA AND BARBULOVSKI v. North Macedonia: відмова національних судів розглянути заперечення заявників через те, що вони не були складені адвокатом – порушення	24
SUPERGRAV ALBANIA SHPK v. Albania: відмова у розгляді Касаційним судом скарги компанії-заявника з причин пропуску строку на оскарження унаслідок змін законодавства, та затримки вручення рішення Верховним судом – порушення	28
LALIK v. Poland: використання показань, отриманих з порушенням права на захист, а саме – проведення неформального допиту заявника без фіксації протоколом та за відсутності захисника – порушення	32
PANJU v. Belgium (no. 2): визнання національними судами неприйнятним кримінального провадження проти заявника через його надмірну тривалість, але відмова у задоволенні його вимоги про відшкодування моральної та матеріальної шкоди у зв'язку з такою тривалістю – відсутність порушення	35
Стаття 7 Конвенції (ніякого покарання без закону)	39
SETINJA v. Croatia: засудження заявника за незначний злочин, строк давності притягнення до відповідальності за вчинення якого минув – порушення	39
Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)	42
SHIPS WASTE OIL COLLECTOR B.V. v. The Netherlands: передача та використання даних, законно отриманих шляхом прослуховування	

телефонних розмов в межах кримінальних розслідувань, іншому правоохоронному органу – відсутність порушення	42
MESIĆ v. Croatia (№ 2): відмова національних судів розглянути цивільний позов про дифамацію, яка стосувалась публікацій про підозру заявника – колишнього президента держави, у вчиненні корупційних діянь – відсутність порушення	47
Стаття 9 Конвенції (свобода думки, совісті і релігії)	52
JENOVAN'S WITNESSES v. Finland: заборона релігійній громаді Свідків Єгови збирати та обробляти персональні дані під час проповіді «від дверей до дверей» без згоди суб'єктів даних – відсутність порушення	52
Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)	55
MESTAN v. Bulgaria: накладення адміністративної санкції на лідера політичної партії, який був кандидатом на болгарських парламентських виборах 2013 року за те, що він говорив турецькою під час передвиборної кампанії в порушення вимог національного законодавства – порушення	55
CHKHARTISHVILI v. Georgia: арешт заявника під час мирної демонстрації, що була частиною серії протестів проти неприйняття парламентом змін до Конституції Грузії та накладення санкції у вигляді позбавлення волі за адміністративні правопорушення – порушення	58
SANCHEZ v. France: визнання політика – власника акаунту в соціальній мережі – відповідальним за оперативне невидалення ним ворожих коментарів, опублікованих іншими користувачами на його сторінці – Велика Палата ЄСПЛ підтвердила відсутність порушення	62
Стаття 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання)	69
KORKUT AND AMNESTY INTERNATIONAL TURKIYE v. Türkiye: накладення адміністративного штрафу на компанію-заявника за недотримання законодавчого положення про декларування коштів, отриманих з-за кордону, не зважаючи на те, що кошти були надіслані зі штаб-квартири самої компанії-заявника – порушення	69
Рішення ЄСПЛ проти України	73

СТАТТЯ 2 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ПРАВО НА ЖИТТЯ)

STANEVI v. Bulgaria (№ 56352/14)

Обставини справи

У 2010 році чоловік першої заявниці та батько другої загинув у результаті автомобільної аварії, що сталася з вини людини, яка страждала на психічне захворювання. Справа стосувалася скарг заявниць за статтею 13 та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції на результати судового розгляду, що відбувся після цього, за участю страхової компанії водія та спроби отримати компенсацію за завдану заявникам шкоду.

Хвороба Н. Т. була діагностована в 1999 році. У наступні роки було зареєстровано один депресивний і один маніакальний епізоди, але жодних інших після того, як йому було призначено ліки. Таким чином йому вдалося закінчити університет і зробити кар'єру.

Однак у липні 2010 року його самопочуття погіршилося – він був надмірно збуджений, не міг зберігати спокій тощо. Н. Т. звернувся до психіатра, йому призначили додаткові ліки. У серпні 2010 року він поїхав у відпустку на море, де знову був надмірно збуджений, мало їв і не спав, пив багато алкоголю та кави, відмовлявся спілкуватися зі своєю дівчиною та викинув ліки.

По дорозі з моря додому він заїхав у місто Карнобат до дідуся. 21 серпня 2010 року він жорстоко вбив свого дідуся, а згодом спричинив аварію, в якій загинув пан Stanev. На момент ДТП Н. Т. не був у стані алкогольного сп'яніння.

За фактом ДТП відкрили кримінальне провадження. Встановлено, що це сталося з вини Н. Т. Слідство також показало, що Н. Т. страждав на біполярний афективний розлад і на момент аварії переживав маніакальний епізод і психотичні симптоми.

Враховуючи, що Н. Т. не міг бути притягнутий до кримінальної відповідальності, оскільки його поведінка була спричинена психічним захворюванням, 15 червня 2011 року прокурор припинив кримінальне провадження щодо смерті пана Stanev. Окреме провадження щодо смерті діда Н. Т. було припинено з тієї ж підстави.

Заявниці, поінформовані про постанову про закриття кримінального провадження щодо пана Stanev, її не оскаржували.

У квітні 2011 року Н. Т. було обрано примусове лікування, яке він проходив до грудня 2014 року.

Оскільки Н. Т. мав страхування цивільної відповідальності, 26 червня 2011 року заявники подали позов проти його страхової компанії. Кожна із них вимагала 150 000 болгарських левів (BGN), що еквівалентно приблизно 77 000 євро (EUR), як відшкодування моральної шкоди, спричиненої смертю їх родича.

Рішенням від 23 липня 2012 року Софійський міський суд присудив кожній із заявниць 90 000 левів (46 000 євро). Зазначалося, що на момент ДТП Н. Т. був нездатний усвідомлювати наслідки та значення своїх дій, що означало, що він сам не міг нести за них кримінальну чи цивільну відповідальність. Проте його страховик ніс відповідальність на підставі статті 47(2) Закону про зобов'язання та контракти (див. пункт 24 цього рішення), яка була застосована за аналогією.

Страхова компанія подала апеляцію. Софійський апеляційний суд заслухав додаткового свідка, матір Н. Т., яка заявила, що помітила погіршення психічного здоров'я свого сина влітку 2010 року, але коли вона побачила його вранці 21 серпня 2010 року він виглядав «нормальним». Коли вона побачила його через 2-3 дні під вартою, він знову був «стабілізований». Лікар Н. Т. також був заслуханий, і він повідомив, що його пацієнт ніколи раніше не мав такого серйозного психотичного епізоду.

Рішенням від 14 березня 2013 року Софійський апеляційний суд скасував рішення суду нижчої інстанції та відхилив позови заявниць. Суд визнав безспірним те, що Н. Т. був належним чином застрахований, і що він спричинив аварію, в якій загинув родич заявниць. Також підтверджено, що на момент аварії Н.Т. був психічно хворим, що означало, що шкода, заподіяна заявницям, була не з його вини. Це означало, що презумпція провини, яка містилася в статті 45 Закону про зобов'язання та договори (див. пункт 23 цього рішення), не застосовувалася, і що він не міг нести цивільну відповідальність. Це також означало, що його страховик, відповідальність якого була визначена в статті 226 § 1 Кодексу страхування 2005 року (див. пункт 25 цього рішення), також не був відповідальним.

Верховний суд своїм остаточним рішенням від 10 березня 2014 року відмовив у наданні дозволу на подання касаційної скарги. Він зазначив, зокрема, що висновки Софійського апеляційного суду щодо «функціональної» відповідальності страховика були правильними.

Паралельно з вищезазначеним провадженням перша заявниця також подала позов до страхової компанії Н. Т., вимагаючи відшкодування збитків за власні травми (див. пункт 5). Софійський міський суд присудив їй компенсацію з цього приводу. Однак страхова компанія оскаржила це рішення, і Софійський апеляційний суд відхилив позови першої заявниці.

Верховний суд рішенням по суті від 15 жовтня 2015 року спочатку розглянув основне питання, яке було порушене перед ним, а саме щодо відповідальності страхової компанії за шкоду, заподіяну на дорозі особою, яка вважається «недієздатною» у значенні статті 47(1) Закону про зобов'язання та договори (див. пункт 24 цього рішення). Суд постановив, що страховик не несе відповідальності, якщо тільки не можна було встановити, що заподіювач спричинив «недієздатність» з власної вини, або коли іншу особу, яка здійснює контроль, можна було б притягнути до відповідальності відповідно до статті 47(2) (там само).

Верховний суд також постановив, шляхом *obiter dictum*, що у випадках, коли страховик не несе відповідальності через недієздатність заподіювача шкоди, Гарантійний фонд, створений відповідно до Кодексу страхування 2005 року (див. пункт 26 цього рішення), не несе відповідальності за виплату компенсації, і рекомендував законодавцю передбачити таку відповідальність.

З огляду на конкретні обставини справи, на основі зібраних доказів він встановив, що презумпція вини Н. Т. не була спростована, оскільки не було доведено, що на момент дорожньо-транспортної пригоди Н. Т. справді був недієздатним у розумінні статті 47(1) Закону про зобов'язання та договори. Таким чином, страховик мав нести відповідальність і був зобов'язаний виплатити 80 000 левів (41 000 євро) першій заявниці як відшкодування збитків.

Оцінка Суду

У разі смерті або небезпечних для життя тілесних ушкоджень позитивне зобов'язання держави згідно зі статтею 2 Конвенції щодо захисту права на життя також передбачає наявність ефективної незалежної судової системи, здатної швидко встановлювати факти для притягнення до відповідальності винних і надання належного відшкодування жертві.

У справах щодо ненавмисного заподіяння смерті ця вимога буде задоволена, якщо правова система надає жертвам (або їхнім найближчим родичам) засіб правового захисту в цивільних судах, окремо або разом із засобами правового захисту в кримінальних судах, що забезпечує відповідальність, яка має бути встановлена, і будь-яке відповідне цивільне відшкодування, яке має бути отримано (див. *Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania* [GC], no. [41720/13](#), § 135, 25 червня 2019 року).

У цій справі органи прокуратури відкрили кримінальне провадження за фактом загибелі пана Stanev в дорожньо-транспортній пригоді. Це провадження було припинено після того, як було встановлено, що Н. Т. – особа, яка спричинила аварію, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності (див. пункт 8 цього рішення). Хоча немає жодних сумнівів у тому, що розгляд справи призвів до встановлення фактів, він не мав наслідком надання будь-якого відшкодування заявникам, як найближчим родичам жертви. Заявники не скаржилися на це провадження.

Скарги заявниць були зосереджені на одному з аспектів позитивного процесуального зобов'язання держави за статтею 2 Конвенції – обов'язку запровадити ефективну систему, яка дозволяє, у разі ненавмисного заподіяння смерті, надання відповідного цивільного відшкодування.

Заявниці не отримали жодної компенсації за смерть свого родича. Уряд не стверджував, що в такій справі, як їхня, ненадання компенсації було виправданим з будь-яких підстав, або що національна правова система прямо мала на меті

відмовляти у компенсації в подібних ситуаціях. Насправді очевидно, що існуюча національна система, а саме обов'язкове страхування цивільної відповідальності водіїв, доповнена положеннями про Гарантійний фонд, призначений для покриття випадків, коли страховики не несуть відповідальності (див. пункт 26 цього рішення), спрямована на гарантування компенсації за будь-яку смерть на дорозі з вини іншої особи.

Скоріше, загальна позиція Уряду полягала в тому, що компенсація була в принципі доступною в ситуації, подібній до ситуації заявниць, що існуюча система була ефективною, і що саме невиконання заявницями відповідних процедур призвело до оскаржуваного результату, а саме відсутності будь-якої компенсації за смерть пана Stanev (див. пункти 49-50 цього рішення).

Повертаючись до того, що Уряд вважав належним шляхом отримання компенсації (див. пункт 41 цього рішення), Суд взяв до уваги, по-перше, заяву заявниць про те, що вони не мали підстав оскаржувати припинення кримінального провадження, і що вони не заперечували, що Н. Т. не ніс кримінальної відповідальності через свою психічну хворобу (див. пункт 45 цього рішення). У такому випадку він погодився, що не було сенсу в їхньому застосуванні цього процесуального шляху.

Щодо можливості для заявниць звернутися з позовом до суду проти Н. Т. безпосередньо, Суд зауважив, що заявниці зробили найбільш очевидний і логічний крок, а саме подали позов безпосередньо до страхової компанії. Немає сумніву, як вони зазначили (див. пункт 45 цього рішення), що було б набагато легше виконати будь-яке рішення, винесене проти такої компанії, ніж рішення, винесене проти приватної особи. Зрештою, основним принципом страхування цивільної відповідальності водіїв є відповідальність страховика замість відповідальності окремого заподіювача. Відповідно, Суд не вважав, що після безуспішного позову проти страхової компанії заявниці повинні були подати позов проти Н. Т.

По-друге, щодо будь-якої відповідальності Гарантійного фонду, Уряд не довів, що судовий позов проти нього мав би достатні шанси на успіх, і не надав жодної відповідної прецедентної практики з цього приводу. Суд додатково послався на заяву Верховного суду під час провадження, ініційованого першою заявницею, про те, що в такій справі, як ця, Фонд не буде зобов'язаний виплачувати компенсацію, і що законодавча влада повинна врегулювати це питання (див. пункт 21 цього рішення).

Насамкінець Уряд стверджував, що під час провадження проти страхової компанії заявниці не висунули конкретного аргументу, а саме те, що Н. Т. 21 серпня 2010 року сам спричинив свою нездатність контролювати або розуміти свої дії (див. пункт 41 цього рішення). Оскільки це означало, що він несе відповідальність за шкоду, заподіяну заявникам, на підставі статті 47(1) Закону про зобов'язання та договори (див. пункт 24 цього рішення), Уряд вважав, що заявниці упустили розумний шанс виграти справу.

Однак Суд зауважив, що вищезазначена позиція ніколи не згадувалася та не обговорювалася ні на національному рівні, ні в провадженні щодо смерті пана Stanev, ні у провадженні першої заявниці щодо тілесних ушкоджень. Жодного подібного твердження не було зроблено у звіті медичного експерта, розглянутого національними судами, який, здається, приписував хвилювання, стрес, пияцтво, відсутність їжі та відсутність сну Н. Т. у дні, що передували ДТП, його психічним захворюванням (див. пункт 60 цього рішення) Це правда, що в одному з національних рішень, поданих Урядом, Софійський апеляційний суд вважав, що вживання алкоголю в поєднанні з психічним захворюванням призвело до того, що заподіювач шкоди – з його власної вини – був нездатним контролювати свої дії під час водіння (див. пункт 29). Таким чином, аргументація, запропонована Урядом, може, в принципі, мати сенс відповідно до національного прецедентного права. Однак Суд вважає доречними два елементи у цій справі. По-перше, відсутність будь-яких доказів на попередніх стадіях провадження, які б вказували на те, що Н. Т. сам спричинив свою недієздатність і, по-друге, той факт, що позов першої заявниці як безпосередньої потерпілої було задоволено без будь-якої опори на цей аргумент (див. пункти 20–22 цього рішення). Як наслідок, Суд не вбачив підстав звинувачувати заявниць у тому, що вони не висунули такий аргумент у національному провадженні.

Засобом правового захисту, який фактично використовували заявниці, був цивільний позов до страхової компанії Н. Т. Як зазначалося та з уже наведених причин (див. пункт 57 цього рішення), за цих обставин це був найбільш розумний і ефективний засіб правового захисту, який був доступний і міг призвести до належного відшкодування.

Однак позов, який розглядався, було відхилено, оскільки було встановлено, що, оскільки Н. Т. не міг нести цивільної відповідальності, його страховик також не ніс відповідальності (див. пункти 16–17 цього рішення). Дійшовши такого висновку, Софійський апеляційний суд аргументував це тим, що відповідальність страховика згідно з національним законодавством була «функціональною», тобто вона повністю залежала від відповідальності заподіювача шкоди (див. пункт 16 цього рішення). Хоча на той час національне законодавство з цього конкретного питання могло бути не повністю врегульованим, подальших обґрунтувань для відхилення позову заявниць не було надано, і не було надано відповідності аргументації, прийнятій Верховним судом, коли він задовольнив позов першої заявниці на основі тих самих фактів і тих самих аргументів (див. пункти 20–22 цього рішення).

Суд не вважав, що позиція заявниць у провадженні щодо смерті пана Stanev була неадекватною, або що будь-яка відсутність старанності з їхнього боку була причиною відхилення їхнього позову. Основні аргументи заявниць, а саме факт того, що Н. Т. не ніс кримінальної відповідальності, не виключає автоматично відповідальності страховика, і те, що презумпція провини не була спростована (див. пункт 13 цього рішення), були розумними та доречними.

На підставі вищезазначеного Суд дійшов висновку, що заявниці старанно використовували обраний ними засіб юридичного захисту та наводили відповідні аргументи. Результат провадження щодо тілесних ушкоджень першої заявниці, який був позитивним для неї (див. пункти 18–22 цього рішення), підкріплює цей висновок: не було доведено, що перша заявниця прийняла будь-яку іншу лінію аргументів у паралельному провадженні, ініційованому нею.

Крім того, немає сумніву, що положення національного законодавства щодо Гарантійного фонду (див. пункт 26 цього рішення) не охоплювали ситуацію, подібну до тієї, яка була предметом справи, а саме шкоди, заподіяної особою, яка не була злочинною та цивільно-правової відповідальності, але які мали чинне страхування цивільно-правової відповідальності.

У світлі вищезазначених міркувань Суд доходить висновку, що відсутність будь-якої компенсації моральної шкоди, завданої заявникам у зв'язку зі смертю їхнього родича, не була ані результатом застосування загальної політики на обґрунтованій підставі, ані результатом невикористання заявниками належним чином існуючих національних процедур. Це означає, що за конкретних обставин цієї справи держава-відповідач не забезпечила систему, яка б дозволяла належне відшкодування, як того вимагає стаття 2 Конвенції.

Відповідно, мало місце порушення позитивного процесуального зобов'язання держави відповідно до цього положення.

У світлі вищевикладеного Суд відхилив заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів правового захисту, які він раніше приєднав до розгляду по суті (див. пункт 43 цього рішення).

Висновок

Порушення статті 2 Конвенції у процесуальному аспекті (право на життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 травня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 6 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД)

STRASSENMEYER v. Germany (№ 57818/18)

Обставини справи

Справа стосувалася засудження заявника за умисне вбивство Г., зокрема, на підставі досудових показань співообвинуваченого, який відмовився від дачі показань в суді. Перед допитом поліція не інформувала обвинувачених про їхнє право на захисника, призначеного судом. У справі порушувались питання відповідно до пункту 1 та підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції.

Під час розслідування на початку допитів заявнику та співообвинуваченим, а саме К., Г., С., М. С., В. поліцією було роз'яснено про їхні права як обвинувачених, зокрема про право зберігати мовчання та консультуватися із захисником за своїм вибором. Проте вони не були поінформовані про своє право мати й захисника за призначенням суду (*Pflichtverteidiger*). У поліції співообвинувачений С. зазначив, що не був присутній при вбивстві, однак його брат М. С., який помер до початку розслідування, розповів йому, що заявник забив Г. до смерті.

У судовому засіданні заявник і троє співообвинувачених скористалися своїм правом зберігати мовчання. Що стосується встановлення фактів, то кримінальний суд зіслався, зокрема, на досудові показання трьох співообвинувачених під час допитів у поліції. Таким чином стосовно показань обвинувачених суд, як свідків, допитав офіцерів поліції.

Під час збору доказів заявник та один із співообвинувачених вимагали експертного висновку щодо достовірності показань співообвинуваченого В. Останній також погодився надати показання такому експерту. Однак суд відхилив клопотання, оскільки оцінка доказів перш за все є завданням суду.

Серед іншого, суд також заслухав свідка Л., який працював разом з убитим Г. Він зазначив, що одного разу у вересні 1994 року він чув на зустрічі, на якій знаходилось багато людей, у тому числі заявник, як К. заявив, що він та інші особи вбили Г. Потім заявник хвалився, що саме він «встановив фінал» та описав інші подробиці вбивства. К. додав, що потім вони підпалили тіло Г.

У зв'язку з цією заявою суд також заслухав свідка Б., який розповів суду про зустріч, яку він мав із Л. приблизно у 2002 році. У той час Л. розповів йому про свою розмову з К. і заявником щодо смерті Г., але попросив мовчати про це. Б. заявив, що, згідно з версією Л., заявник був ініціатором вбивства.

Посилаючись на пункт 1 та підпункт «d» пункту 3 статті 6 Конвенції, заявник скаржився, що кримінальне провадження проти нього було несправедливим. Він скаржився, зокрема, на те, що не зміг допитати співообвинувачених у своїй справі. Крім того, посилаючись на підпункт «c» пункту 1 статті 5 і пункту 1 статті 6 Конвенції,

він скаржився, що жоден із обвинувачених не був проінформований про своє право на захисника, призначеного судом, до того, як його допитала поліція.

Оцінка Суду

ЄСПЛ почав із зауваження про те, що скарги заявника порушують різні, але взаємопов'язані питання, а саме його нездатність оскаржити заяви інших обвинувачених, й неналежне інформування поліцією перед допитом обвинувачених про їхні права. Якщо заявник скаржитися на численні процесуальні недоліки, ЄСПЛ може в порядку черги розглянути різні підстави для подачі скарги, аби визначити, чи було провадження в цілому справедливим (див. *Blokhin v. Russia* [GC], no. 47152/06, § 194, 23 березня 2016 року, та *Tuskia and Others v. Georgia*, no. 14237/07, § 98, 11 жовтня 2018 року) (пункт 66 рішення).

ЄСПЛ розпочав свій аналіз щодо стверджуваного порушення права заявника на допит співобвинувачених у справі. Потім ЄСПЛ перейшов до питання, чи становило порушення статті 6 Конвенції неінформування заявника та інших співобвинувачених про їхнє право на захисника за призначенням суду (пункт 67 рішення).

(а) Нездатність заявника оскаржити заяву свого співобвинуваченого

(і) Загальні принципи

ЄСПЛ повторив, що гарантії, закріплені в пункті «d» пункту 3 статті 6 Конвенції, є конкретними аспектами права на справедливий розгляд, передбаченому пунктом 1 цієї статті, які необхідно враховувати під час будь-якої оцінки справедливості провадження. Крім того, основним завданням ЄСПЛ відповідно до статті пункту 1 статті 6 Конвенції є оцінка загальної справедливості кримінального провадження (див. *Schatschaschwili v. Germany* [GC], no. 9154/10, § 101, ECHR 2015, та *Taxquet v. Belgium* [GC], no. 926/05, § 84, ECHR 2010, з наступними посиланнями). Здійснюючи таку оцінку, ЄСПЛ розглядатиме провадження в цілому, беручи до уваги права захисту, а також інтереси громадськості та потерпілого (потерпілих) у належному переслідуванні злочину (див. *Schatschaschwili*, цит. в цій справі, § 101, та *Gäfgen v. Germany* [GC], no. 22978/05, § 175, ECHR 2010) і, за необхідності, права свідків (див., серед багатьох інших справ, *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom* [GC], nos. 26766/05 and 22228/06, § 118, ECHR 2011). У цьому контексті також варто відзначити, що допустимість доказів є питанням, яке регулюється національним законодавством і національними судами, і що єдиним завданням ЄСПЛ є перевірка того, чи було провадження справедливим (див. згадане рішення у справі *Gäfgen*, § 162, і зазначені в ньому справи) (пункт 68 рішення).

У справі *Al-Khawaja and Tahery* (згадане вище, §§ 119–47) Велика Палата роз'яснила застосовні принципи у разі неявки свідка на відкритий судовий розгляд.

Ці принципи можна підсумувати таким чином (*Seton v. the United Kingdom*, по. [55287/10](#), § 58, 31 березня 2016 року).

(i) Спочатку ЄСПЛ повинен розглянути попереднє питання про те, чи є вагомими причини для допуску показань свідків, які були відсутні, маючи на увазі, що свідки, як правило, мають давати показання в ході судового розгляду, і що слід докласти всіх розумних зусиль для забезпечення їхньої явки.

(ii) Типовими причинами неявки є, як у справі *Al Khawaja i Tahery* (згадана в цій справі), смерть свідка або страх помсти. Однак існують й інші легітимні причини відсутності свідка під час судового розгляду.

(iii) У випадках, коли свідок не був допитаний на будь-якій попередній стадії провадження, дозвіл на допуск показань свідка замість його безпосередніх свідчень під час судового розгляду має бути крайнім заходом.

(iv) Прийняття як доказів показань відсутніх свідків має наслідком потенційне невігідне становище для обвинуваченого, який в принципі у кримінальному процесі повинен мати ефективну можливість оскаржити докази проти себе. Зокрема, він або вона повинні мати можливість перевірити правдивість і надійність показань свідків шляхом їх усного допиту в його або її присутності, або під час дачі показань, або на пізнішому етапі провадження.

(v) Відповідно до «єдиного або вирішального правила», якщо засудження обвинуваченого виключно або головним чином ґрунтується на показаннях свідків, яких обвинувачений не може допитати на будь-якому етапі провадження, його або її права на захист є неправомірно (невиправдано) обмеженими.

(vi) У цьому контексті слово «вирішальний» має тлумачитися у вузькому значенні як таке, що вказує на докази такого значення або важливості, які, імовірно, матимуть ключовий вплив для результату справи. У випадках, якщо неперевірені показання свідків підтримуються іншими підтверджувальними доказами, оцінка того, чи є вони вирішальними, залежатиме від сили підтверджувальних доказів: чим сильніші інші інкримінуючі докази, тим менша ймовірність того, що показання відсутнього свідка будуть розглядатися як вирішальні.

(vii) Однак, оскільки пункт 3 статті 6 Конвенції слід тлумачити в контексті загального розгляду справедливості провадження, єдине або вирішальне правило не повинно застосовуватися у негнучкий спосіб.

(viii) Зокрема у випадках, якщо показання з чужих слів є єдиним або вирішальним доказом проти обвинуваченого, його допуск як доказу автоматично не призведе до порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. У той же час, якщо засудження ґрунтується виключно або вирішально на показаннях відсутніх свідків, ЄСПЛ повинен піддати провадження найретельнішій перевірці. З огляду на небезпеку допуску таких доказів, досить важливим фактором є урівноваження, що вимагатиме достатніх урівноважувальних факторів, у тому числі наявності сильних процесуальних гарантій. У кожному випадку питання полягає в тому, чи існують достатні урівноважувальні

фактори, включаючи заходи, які дозволяють справедливо та належно оцінити достовірність таких доказів. Це дозволило б обґрунтувати обвинувальний вирок такими доказами, лише якщо вони є достатньо надійними з огляду на їх важливість для справи (пункт 69 рішення).

Ці принципи були додатково роз'яснені у справі *Schatschaschwili* (цит. в цій справі, §§ 111–31), у якій Велика Палата підтвердила, що відсутність поважної причини для неявки свідка сама по собі не може бути вирішальною для висновку про несправедливість судового розгляду, хоча вона залишається дуже важливим фактором, який слід зважувати під час оцінки загальної справедливості, і яка може схилити чашу терезів на користь установаження порушення пункту 1 та підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції. Крім того, ураховуючи, що завданням Суду є з'ясування того, чи було провадження в цілому справедливим, ЄСПЛ повинен не лише розглядати наявність достатніх урівноважувальних факторів у випадках, коли показання відсутнього свідка були єдиною чи вирішальною підставою для засудження, але також у випадках, коли ЄСПЛ вважав незрозумілим, чи є спірний доказ єдиним чи вирішальним фактором, але, незважаючи на це, був переконаний, що він мав значну вагу та що його визнання могло б зробити захист неповноцінним. Ступінь урівноважувальних факторів, необхідних для того, щоб суд вважався справедливим, залежатиме від ваги (значення) показань відсутнього свідка. Чим важливіший цей доказ, тим більшу вагу повинні мати урівноважувальні фактори для того, аби провадження в цілому вважалось справедливим (пункт 70 рішення).

У справі *Schatschaschwili* (цит. в цій справі, §§ 125–31) ЄСПЛ визначив деякі урівноважувальні фактори, що могли б компенсувати труднощі, з якими зіштовхнулася сторона захисту в результаті допуску неперевіраних показань в ході судового розгляду. Ці урівноважувальні фактори повинні дозволити справедливу та належну оцінку надійності таких доказів. Вони включають наступне.

(i) Чи підходили національні суди до неперевіраних показань відсутнього свідка з обережністю, ураховуючи той факт, що такі показання мають меншу вагу, і чи надали вони детальне обґрунтування того, чому вважали ці показання надійними, з урахуванням інших наявних доказів. Ще одним важливим фактором є будь-які вказівки судді суду першої інстанції присяжним щодо показань відсутніх свідків.

(ii) Відтворення під час судового розгляду відеозапису допиту відсутнього свідка на стадії розслідування з метою надати можливість суду, сторонам обвинувачення та захисту спостерігати за його поведінкою, й сформулювати своє власне враження про їх надійність.

(iii) Наявність під час судового розгляду підтверджувальних доказів в підтримку неперевіраних показань свідка, наприклад, показання, надані під час судового розгляду особами, яким відсутній свідок повідомив про події одразу після їх настання (виникнення); додаткові фактичні докази, судово-медичні докази та звіти експертів; схожість опису подій іншими свідками, зокрема якщо такі свідки допитуються в суді.

(iv) Можливість захисту поставити власні запитання свідку опосередковано, наприклад письмово під час судового розгляду.

(v) Можливість для заявника або захисника допитати свідка на етапі розслідування. У цьому контексті ЄСПЛ дійшов висновку, що якщо слідчі органи вже на стадії розслідування дійшли висновку, що свідок не буде допитаний у судовому засіданні, суттєво важливо надати захисту можливість поставити йому запитання в ході попереднього слідства.

(vi) Обвинуваченому повинна бути надана можливість висловити власну версію подій і поставити під сумнів достовірність показань відсутнього свідка, вказавши на будь-яку непослідовність або невідповідність показанням інших свідків. Якщо особа свідка відома захисту, останній може виявити та дослідити будь-які мотиви свідка давати неправдиві показання, і тому може ефективно заперечувати правдивість його показань, хоча й у меншій мірі, ніж в ході очної ставки (безпосередньої конфронтації) (пункт 71 рішення).

ЄСПЛ повторив, що поняття «свідок» має «автономне» значення в системі Конвенції (див. *Vidal v. Belgium*, 22 квітня 1992 року, § 33, Series A no. 235-B). Тому якщо показання значною мірою можуть бути основою для засудження, то незалежно від того, надані вони свідком в суворому сенсі цього слова чи співобвинуваченим, вони є доказом для обвинувачення, на яке поширюються гарантії, визначені пунктом 1 та підпунктом «d» пункту 3 статті 6 Конвенції (див. *Lucà v. Italy*, no. [33354/96](#), § 41, ECHR 2001-II, та *Kaste та Mathisen v. Norway*, nos. [18885/04](#) та [21166/04](#), § 53, ECHR 2006-XIII) (пункт 72 рішення).

(ii) Застосування цих принципів до справи, що розглядається

(a) Чи існувала вагома причина

ЄСПЛ нагадав, що з точки зору суду першої інстанції має існувати вагома причина для неявки свідка, тобто суд повинен мати вагому фактичну та правову основу не забезпечувати явку свідка на судове засідання. Якщо в цьому сенсі існувала серйозна причина для неявки свідка, то з цього випливає, що існувала вагома причина або виправдання для того, аби суд першої інстанції прийняв неперевірені показання відсутнього свідка як докази (див. *Schatschaschwili*, цит. в цій справі, § 119). Ці принципи застосовуються і до співобвинувачених (див. *Vidgen v. the Netherlands*, no. [29353/06](#), §§ 38–42, 10 липня 2012 року). У зв'язку з цим ЄСПЛ відзначив, що співобвинувачені В., С. та К. не були відсутніми в тому сенсі, що були недоступними. Навпаки, вони були присутні протягом усього судового розгляду, однак відмовилися давати показання (див. пункт 16 цього рішення) (пункт 73 рішення).

У справі *Vidgen* (цит. в цій справі, § 42) суд визнав, що відмова співобвинувачених давати показання з посиланням на право не свідчити проти себе є вагомою причиною. У цьому відношенні ця справа відрізняється від справ *Oddone*

and Pecci v. San Marino (nos. [26581/17](#) and [31024/17](#), §§ 98–101, 17 жовтня 2019 року) та *Kuchta v. Poland* (no. [58683/08](#), §§ 50–53, 23 січня 2018 року), в яких національні суди не змогли забезпечити явку співобвинувачених до суду. Підсумовуючи, ЄСПЛ вважав, що регіональний суд мав вагомі підстави допустити (взяти до уваги) неперевірені показання В., К. та С. в тому виді, в якому вони були надані працівниками поліції, під час судового розгляду (див. пункт 16 цього рішення) (пункт 74 рішення).

Стосовно М. С. ЄСПЛ зазначив, що він помер у 1995 році, тобто до початку розслідування в Німеччині у 2012 році (див. пункт 12 цього рішення). Втім, у будь-якому разі, ЄСПЛ зауважив, що регіональний суд не посилався на показання М. С. у своєму рішенні. Тому він не міг вважатися «свідком» у розумінні підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції (див. процитовану в пункті 72 цього рішення усталену практику) (пункт 75 рішення).

(β) Чи були показання єдиною чи вирішальною основою

Ступінь урівноважувальних факторів, необхідних для того, аби судовий розгляд вважався справедливим, залежатиме від ваги показань відсутнього свідка (див. *Schatschaschwili*, цит. в цій справі, § 116). Визначаючи вагомість показань, наданих відсутнім свідком, і, зокрема, чи були надані ним показання єдиною чи вирішальною основою для засудження заявника ЄСПЛ, насамперед, бере до уваги оцінку національних судів. ЄСПЛ повинен зробити власну оцінку ваги показань відсутнього свідка, лише якщо національні суди не вказали своєї позиції з цього питання або якщо їхня позиція є нечіткою (там само, § 124) (пункт 76 рішення).

ЄСПЛ перш за все зазначив, що регіональний суд офіційно не вважав досудові показання співобвинувачених єдиним доказом проти заявника (див. пункти 24, 26 і 29 цього рішення). Відповідно, варто розглянути питання про те, чи вважав суд показання вирішальними, тобто чи були докази такої значущості або важливості, які могли мати вирішальне значення для результату справи. Хоча регіональний суд наголосив на важливості досудових показань співобвинувачених заявника, зокрема В., він також досить детально оцінив інші, представлені йому докази, зокрема показання, надані під час судового розгляду іншими свідками Л. та Б. (див. пункт 29 цього рішення). Підсумовуючи, ЄСПЛ вважав, що позиція регіонального суду з цього приводу не була чіткою (пункт 77 рішення).

Здійснюючи власну оцінку того, чи були неперевірені докази вирішальними для засудження заявника, ЄСПЛ урахуватиме силу підтверджувальних доказів; чим сильніші підтверджувальні докази, тим менша ймовірність того, що показання відсутнього свідка будуть вважатися вирішальними (див. *Schatschaschwili*, цит. в цій справі, § 123). ЄСПЛ зауважив, що регіональний суд у своєму розпорядженні мав численні докази щодо самого вбивства, а саме показання чеських поліцейських та висновки експертів стосовно тілесних ушкоджень Г. (див. пункт 20 цього рішення). Хоча безпосереднього зв'язку між злочином та заявником вони не мали,

регіональний суд також міг покластися на показання, надані Л. під час судового розгляду (див. пункт 18 цього рішення). На думку ЄСПЛ цим показанням свідка слід надати значну вагу. На основі повідомлень про розмову між заявником і К., свідок зміг надати конкретну інформацію про злочин, зокрема щодо характеру тілесних ушкоджень Г. та спроби спалити тіло. Крім того, показання Л. підтверджувалися показаннями Б., з яким він поділився цією інформацією декілька років потому (див. пункт 19 цього рішення). Зрештою хоча Л. був лише свідком з чужих слів щодо самого злочину, він був свідком зізнання заявника у вбивстві з перших уст (пункт 78 рішення).

Що стосується потреби вузького тлумачення цього поняття (див. *Schatschaschwili*, цит. в цій справі, § 123), то ЄСПЛ дійшов висновку, що докази, представлені досудовими показаннями обвинуваченого не були вирішальними в цій справі. Однак ЄСПЛ визнав, що ці показання принаймні мали значну вагу, і що їх допуск (визнання) міг значно ускладнити захист. Тому задля того, аби оцінити загальну справедливість провадження, ЄСПЛ переглянув наявність достатніх урівноважувальних факторів (там само, § 116) (пункт 79 рішення).

(γ) Чи були достатні урівноважувальні фактори

ЄСПЛ зазначив, що наступні елементи є доречними для визначення того, чи були достатніми урівноважувальні фактори: підхід суду першої інстанції до неперевіраних показань; наявність і сила інших інкримінуючих доказів; процесуальні заходи, вжиті для компенсації відсутності можливості безпосередньо допитати свідків під час судового розгляду (там само, § 145) (пункт 80 рішення).

ЄСПЛ почав з відзначення того, що регіональний суд обережно підійшов до неперевіраних показань. Він зазначив, що ані суд, ані сторона захисту не мали можливості поставити запитання безпосередньо співобвинуваченим, які покликалися на своє право зберігати мовчання (див. пункти 31 і 28 цього рішення). Крім того, суд визнав відсутність відео- чи аудіозапису допитів у поліції (див. пункт 28 цього рішення). Оцінюючи досудові показання, суд детально обґрунтував, чому він вважав їх правдивими, посилаючись, зокрема, на ступінь відповідності показань В. і К. та підтверджувальних доказів з місця злочину (див. пункти 25–27 цього рішення; порівняйте та співставте *Daştan v. Turkey*, no. [37272/08](#), § 31, 10 жовтня 2017 року) (пункт 81 рішення).

Щодо процесуальних заходів, вжитих на етапі розслідування, ЄСПЛ зазначив, що заявнику не було надано можливості поставити запитання В., К. та С., коли вони давали свої показання. У справі *Schatschaschwili* (цит. в цій справі, § 155) ЄСПЛ надав значення тому факту, що органи прокуратури могли призначити заявникові адвоката, який мав би право бути присутнім на допиті свідка (див. також *Hümmer v. Germany*, no. [26171/07](#), § 48, 19 липня 2012 року). Проте В., К. та С. були заслухані як обвинувачені, коли давали свої показання, які викривали заявника. Незважаючи

на юридичне представництво заявника під час різних слухань, національне законодавство не передбачало для обвинуваченого чи його захисника можливості бути присутнім під час допиту іншого обвинуваченого на стадії розслідування (див. пункт 37 цього рішення). У зв'язку з цим ЄСПЛ повторив, що до його завдання не належить перевірка того, чи передбачає національне законодавство можливість допиту співобвинуваченого на стадії розслідування (див. *Oddone and Pecci*, цит. в цій справі, § 113).

У будь-якому разі ЄСПЛ зауважив, що для визначення справедливості судового розгляду в цілому важливо з'ясувати, чи виходили органи влади під час допиту свідків на стадії розслідування з припущення, що свідок не буде заслуханий в суді (див. *Schatschaschwili*, цит. в цій справі, § 157). Тому у справі *Oddone and Pecci* (цит. в цій справі, § 113) ЄСПЛ критикував той факт, що слідчий суддя відмовив обвинуваченому у перехресному допиті двох свідків на стадії розслідування, але не включив їх до списку свідків, які мають бути заслухані в ході судового розгляду. Крім того, у справі *N.K. v. Germany* (но. [59549/12](#), § 60, 26 липня 2018 року), ЄСПЛ вважав передбачуваним ризик того, що свідок, який перебував у шлюбі з обвинуваченим, може відмовитися давати показання під час судового розгляду. Проте ЄСПЛ повторив, що сам по собі факт того, що особа могла покликатися на своє право не свідчити проти себе, не становить такого ризику (порівняйте *Sievert*, цит. в цій справі, § 60). Стосовно цієї справи ЄСПЛ зауважив, що заявник не стверджував про наявність ознаки того, що його співобвинувачений відмовиться давати показання в суді (пункт 84 рішення).

Зрештою ЄСПЛ підкреслив відсутність відео- чи аудіозапису досудових показань, оскільки національне законодавство на час подій такої можливості не передбачало. Станом на 1 січня 2020 року до відповідних положень було внесено зміни, які дозволили відеозапис показань обвинуваченого (див. пункт 38 цього рішення). ЄСПЛ привітав цю законодавчу зміну (пункт 85 рішення).

Ураховуючи процесуальні заходи під час судового розгляду, ЄСПЛ зауважив, що заявник мав можливість представити власну версію подій і поставити запитання офіцерам поліції, які допитували обвинуваченого (див. пункт 16 цього рішення). Крім того, він міг заперечити правдивість В. або виявити будь-які мотиви, які він міг мати для неправдивого звинувачення. Проте заявник критикував відмову регіонального суду у задоволенні його клопотання про оцінку психологом показань В. (див. пункти 21–22 цього рішення) (пункт 86 рішення).

ЄСПЛ знову повторив, що достовірність показань свідка має оцінюватися судом. У ситуації, коли співобвинувачений відмовився давати показання під час судового розгляду, суд визнав, що урівноважувальним фактором у такому разі може бути звернення суду першої інстанції за допомогою до експерта-психолога за оцінкою правдивості відповідних показань. В першу чергу така гарантія була визнана у випадках, що стосуються показань неповнолітніх (див. *González Nájera v. Spain* (ухв.),

по. 61047/13, § 53, 11 лютого 2014 року; *D.T. v. the Netherlands* (ухв.), по. 25307/10, § 51, 2 квітня 2013 року; та *Przydział*, цит. в цій справі, § 56). Однак ЄСПЛ зауважив, що й у випадках, коли обвинувачений не може поставити запитання дорослому свідку, психологічна експертиза мотивації та психологічного контексту, в якому було дано показання, може становити дійсний урівноважувальний фактор (див. *Sievert*, цит. в цій справі, § 65) (пункт 88 рішення).

Регіональний суд відхилив клопотання заявника, зазначивши, що, за загальним правилом завдання з оцінки правдивості показань свідка покладається на суд першої інстанції. Проте за певних обставин психологічна експертиза може виявитися необхідною з огляду на вік або розумові здібності свідка (див. пункт 22 цього рішення). Як зазначено вище, ЄСПЛ не вбачив підстав не погоджуватися з цим. Крім того, ЄСПЛ зауважив, що регіональний суд навів детальні аргументи, чому він вважав версію подій В. про злочин достовірною. Він посилався на високий рівень узгодженості показань В. і К., які були надані на стадії досудового розслідування, і на факти того, що ці показання підтверджувалися доказами, знайденими на місці злочину, і що В. у своїх показаннях свідчив проти себе (див. пункти 25–26 цього рішення). Стосовно цих факторів ЄСПЛ погодився з тим, що регіональний суд був у змозі самостійно оцінити їхню доказову цінність (пункт 89 рішення).

(б) Висновок

Ураховуючи наведене, зокрема підтверджувальні докази, що свідчили в підтримку досудових показань, і які були доступними регіональному суду, та його ретельне обґрунтування в цьому відношенні, ЄСПЛ вважав, що ці урівноважувальні фактори дозволили здійснити справедливу та належну оцінку достовірності (правдивості) неперевіраних доказів (пункт 90 рішення).

Таким чином, незважаючи на нездатність заявника допитати своїх співобвинувачених і оцінити загальну справедливість провадження, ЄСПЛ визнав, що права заявника на захист не були обмежені до такого ступеня, що є несумісним з гарантіями, передбаченими статтею 6 Конвенції. Відповідно, ЄСПЛ не знайшов порушення пункту 1 та підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції щодо нездатності заявника оскаржити свідчення співобвинувачених проти себе (пункт 91 рішення).

(b) Неінформування обвинуваченого про його право на призначення судом захисника

(ii) Застосування цих принципів до цієї справи

ЄСПЛ зауважив, що, хоча обвинувачені не отримували допомогу захисника під час першого допиту поліцією, жодної скарги перед Судом з цього приводу не порушувалося. Скарга заявника радше стосувалася того факту, що поліція не повідомила ані його, ані інших обвинувачених про можливість отримати захисника за призначенням суду (пункт 93 рішення).

Що стосується заявника ЄСПЛ підкреслив, що хоча він і надав поліції показання, він просто заперечував свою причетність до злочину (див. пункт 9 цього рішення). Відповідно, у своєму рішенні регіональний суд поклався на досудові показання заявника лише в тому сенсі, що його показання про те, що він не знав Г. та ніколи не був у Чехії, спростовувалися наявними доказами у справі (див. пункт 24 цього рішення). З цього слідувало, що жодних доказів, які можна було б використати проти заявника, не були отримані унаслідок неінформування його про право на призначення судом захисника. Таким чином, ЄСПЛ вважав, що таке неінформування не зашкодило праву заявника не свідчити проти самого себе (порівняйте із скаргою за підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції у справі *Simeonovi v. Bulgaria* [GC], по. [21980/04](#), §§ 136–40, 12 травня 2017 року). Крім того, перед допитом у поліції заявника письмово поінформували про право звернутися до адвоката (див. пункти 7 і 9 цього рішення). Влада не повідомила заявника лише про можливість мати захисника за призначенням суду. Заявник не стверджував ані в національних судах (див. пункт 33 *in fine* цього рішення), ані в ЄСПЛ про відсутність коштів для оплати послуг захисника, або що його фінансовий стан давав йому право на отримання правової допомоги. За цих обставин ЄСПЛ не вбачив того, як упущення, про яке йдеться, могло вплинути на його становище та/або порушити право заявника на справедливий судовий розгляд (пункт 94 рішення).

Щодо досудових показань В., К. та С., ЄСПЛ зауважив, що незалежно від того, чи підпадало під дію статті 6 Конвенції право бути поінформованим про можливість мати захисника, призначеного судом, процесуальні гарантії, захищені цією статтею, передусім призначені для захисту самого відповідача (порівняйте рішення у справі *Tonkov v. Belgium*, по. [41115/14](#), § 68, 8 березня 2022 року). У будь-якому разі ЄСПЛ зазначив, що перед допитом у поліції всі обвинувачені були проінформовані про своє право на правову допомогу, але вирішили давати показання без присутності захисника (див. пункти 7 і 14 цього рішення). Крім того, як зазначив Федеральний суд (див. пункт 33 *in fine* цього рішення), не було жодних ознак того, що обвинувачений не мав коштів для консультації з захисником. Сама ймовірність того, що після інформування співообвинувачених заявника про право мати захисника за призначенням суду, останні відмовилися давати показання, є недостатньою для встановлення зв'язку між непроінформованістю та досудовими показаннями. У цьому контексті ЄСПЛ також зазначив, що К. вирішив надати додаткові показання поліції після того, як йому призначили захисника (див. пункт 11 цього рішення). З цього слідувало, що незалежно від того, чи може така процесуальна помилка щодо третьої сторони поставити під сумнів справедливість судового провадження, заявник не зміг обґрунтувати, як неінформування його співообвинувачених про право на призначення судом захисника вплинуло на його засудження (пункт 95 рішення).

Той факт, що національне положення, яке гарантує право бути проінформованим про право на захисника за призначенням суду, було введено з метою реалізації

Директиви 2012/13/EU (див. пункти 36 і 39 цього рішення) цю оцінку не змінює. Відповідно до положень статті 19 і статті 32 § 1 Конвенції, ЄСПЛ не має компетенції застосовувати або розглядати стверджені порушення права ЄС, за винятком випадків і в тій мірі, у якій вони можуть порушувати права й свободи, захищені Конвенцією. Більш загально органи влади, особливо суди, повинні тлумачити та застосовувати національне законодавство, якщо необхідно, відповідно до права ЄС, а роль ЄСПЛ зводиться до з'ясування того, чи є наслідки такого рішення сумісними з Конвенцією (див. *Jeunesse v. the Netherlands* [GC], no. 12738/10, § 110, 3 жовтня 2014 року). Тлумачення згаданих положень національними судами не виявило жодних недоліків у цьому відношенні (пункт 96 рішення).

Зрештою, ураховуючи те, що обвинувачені не робили слідчому судді жодних додаткових заяв (див. пункт 14 *in fine* цього рішення), питання про те, чи повинен був суддя надати їм додаткову інформацію, не виникло (пункт 97 рішення).

В підсумку, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з неповідомленням обвинувачених про їхнє право мати захисника за призначенням суду, не було (пункт 98 рішення).

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 та підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 2 травня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася втрати матеріалів, у тому числі апеляційної скарги, та розгляду цієї справи за відсутності скарги заявника.

16 червня 2009 року Стамбульський суд присяжних визнав заявника винним у створенні злочинної організації та керівництві нею, злочинній загрозі та несанкціонованому зберіганні вогнепальної зброї, призначивши покарання у вигляді позбавлення волі. Тодішня захисниця заявника С. Г. подала апеляційну скаргу на зазначене рішення.

24 вересня 2010 року голова 8-ї палати у кримінальних справах Касаційного суду склав протокол, у якому вказувалося, що після того, як адвокат заявника зробила другий запит на отримання копії матеріалів справи 16 червня 2010 року, з'ясувалося, що основна папка була втрачена і її не вдалося знайти, незважаючи на проведення комплексного пошуку. У зв'язку із цим Президент звернувся до Генеральної прокуратури при Касаційному суді з проханням відновити матеріали справи.

Відповідно до звіту, складеного секретарем суду першої інстанції 18 жовтня 2010 року, основна папка згодом була частково відновлена. 6 грудня 2010 року захисник заявника звернувся до суду першої інстанції з проханням надати перелік вмісту всіх папок, щоб визначити, які документи чи докази відсутні у відновленому матеріалі.

14 грудня 2010 року Касаційний суд залишив вирок суду першої інстанції без змін, не згадуючи про втрату основної папки з матеріалів справи чи її часткове відновлення. 15 лютого 2011 року адвокат заявника, отримавши від суду першої інстанції перелік вмісту всіх папок, надав детальний перелік документів, які не були включені до відновлених матеріалів справи. 10 червня 2011 року основну папку з матеріалів справи було знайдено в підвалах Касаційного суду.

Заявник скаржився на те, що його право на справедливий судовий розгляд згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції було порушено на тій підставі, що Касаційний суд здійснив апеляційний розгляд за відсутності основної папки, яка була втрачена та в якій містилося багато важливих документів.

Оцінка Суду

Стаття 6 Конвенції

ЄСПЛ зазначив, що, беручи до уваги зміст відновлених матеріалів справи, розгляд Судом цього питання обмежуватиметься втратою апеляційної скарги заявника, оскільки заявник не заперечував позиції Уряду щодо того, які документи були відсутні, а також не вказав послідовно, що це за документи. Таким чином, зміст

правового питання полягав у тому, чи суперечив апеляційний перегляд, здійснений Касаційним судом за відсутності апеляційної скарги заявника, принципу змагальності відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції.

Загальні принципи, що стосуються принципу змагальності, можна знайти у справі «*Vegotex International S.A. v. Belgium*» [GC], № 49812/09, § 134 від 3 листопада 2022 року) і *Murtazaliyeva v. Russia* [GC], № 36658/05, § 91 від 18 грудня 2018 року, з подальшими посиланнями). Відповідно до цього принципу, сторони повинні мати можливість надати будь-які докази, необхідні для задоволення своїх вимог, а також знати та прокоментувати всі надані докази або подані зауваження з метою вплинути на рішення суду (там само).

Визначаючи, чи було надано заявнику можливість надати будь-які показання, що сприяли б успіху його скарги, ЄСПЛ зауважив, що при вирішенні національними судами питання втрачених документів заявник або його захисник жодного разу не залучались. Документи, якими володів ЄСПЛ, свідчили про те, що ні заявник, ні його захисники не були проінформовані про кроки, вжиті для відновлення основної папки. Уряд також не стверджував протилежного. Крім того, після відновлення матеріалів справи, як виявляється, вони не були передані заявнику чи його захисникам. Не отримавши такої інформації, заявник не міг дійти висновку про те, які документи були частиною матеріалів справи в Касаційному суді. У звіті секретаря суду першої інстанції було зазначено про невдалу спробу зв'язатися із жодним із захисників, які брали участь у справі, водночас не зрозуміло, які кроки було вжито для цього. Також не зрозуміло, які кроки було зроблено для зв'язку з Асоціацією адвокатів, і чому такі зусилля виявилися марними.

Крім того, коли Касаційний суд залишив без змін вирок суду першої інстанції, не було згадано про відновлення матеріалів справи чи їх вміст.

Відповідно, незважаючи на те, що заявник подав апеляцію, в якій було викладено підстави для оскарження, вищезазначена позиція національних судів означала, що у заявника не було реальної можливості висловити зауваження, щоб його скарга була розглянута касаційним судом. ЄСПЛ не міг підтримати аргумент Уряду про те, що Касаційний суд провів ретельний розгляд справи, не взявши до уваги доводи заявника в апеляційній скарзі, незважаючи на те, що апеляційні скарги з викладенням підстав апеляції були не обов'язковими згідно з колишнім Кримінальним процесуальним кодексом (порівняйте також *Quadrelli v. Italy*, № 28168/95, § 34, від 11 січня 2000 року). ЄСПЛ зауважив, що йому не потрібно визначати, чи призвела ця ситуація до будь-якої шкоди; існування порушення є можливим навіть за відсутності упередженого ставлення (див., *mutatis mutandis*, *Bajić v. North Macedonia*, № 2833/13, § 59, 10 червня 2021 року, і *Zahirović v. Croatia*, № 58590/11, § 48, 25 квітня 2013 року).

З урахуванням наведеного й значущості вищевикладеного для заявника, а саме його засудження та покарання у вигляді позбавлення волі, ЄСПЛ дійшов висновку,

що апеляційний перегляд, проведений за відсутності згаданої скарги заявника не відповідав вимогам принципу змагальності відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 9 травня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася відмови національних судів у розгляді заперечень заявників проти виданих державними нотаріусами платіжних доручень зі сплати щорічних постійних платежів приватному постачальнику тепла через те, що вони не були складені адвокатом. Заявники скаржилися на порушення їхнього права на доступ до суду у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції.

Обидві заяви стосуються проваджень, подібних до тих, що описані в рішенні у справі *Strezovski and Others v. North Macedonia* (№ 14460/16 та 7 інших, §§ 4–8, 27 лютого 2020 року).

Пані Kitanovska – заявниця, у березні 2018 року оскаржила в суді платіжне доручення, видане державним нотаріусом, на вимогу приватного постачальника тепла у зв'язку із кількома несплаченими нею щомісячними платежами за опалення, на загальну суму 6329 македонських динарів (приблизно 104 євро), разом із встановленими законом відсотками та судовими витратами на загальну суму 2 587 динарів (приблизно 42 євро). У запереченні перша заявниця стверджувала, що вона не уклала договір з постачальником і що частина стверджуваного боргу була прострочена.

19 березня 2018 року Суд першої інстанції міста Скоп'є, посилаючись на статтю 68(2) Закону про нотаріат та статтю 428а Закону про цивільне судочинство, відхилив як неповне заперечення заявниці на тій підставі, що воно не було складене адвокатом.

Перша заявниця подала апеляцію, стверджуючи, серед іншого, що стаття 68(2) не повинна була застосовуватися, оскільки подібне законодавче положення, що закріплювалося Законом про примусове виконання, було визнано неконституційним. Крім того, вона скаржилася на порушення її права на доступ до суду, посилаючись на рішення у справі *Kreuz v. Poland* (№ 28249/95, ECHR 2001 VI).

Рішенням від 7 березня 2019 року Апеляційний суд міста Скоп'є відхилив апеляцію першої заявниці, визнавши її заперечення неповним, адже воно не було складене адвокатом, не мало його підпису та печатки.

13 серпня 2019 року судовий виконавець видав наказ про утримання до повної виплати боргу однієї третини пенсії першої заявниці, яка складала 27 521 динарів (приблизно 447 євро). 26 грудня 2019 року суд апеляційної інстанції підтвердив рішення суду першої інстанції про відхилення наступного заперечення заявниці проти наказу судового виконавця.

Уряд також надав Суду інформацію про п'ять інших аналогічних проваджень, ініційованих першою заявницею, в яких її заперечення, подані через адвоката, були відхилені по суті судами першої та другої інстанції.

Обставини справи пана Barbulovski (далі – другий заявник) були подібними. Рішенням від 28 листопада 2019 року суд апеляційної інстанції залишив без змін рішення суду першої інстанції та остаточно відхилив наступне заперечення другого заявника, оскільки воно не було складене адвокатом, не мало його підпису та печатки.

Оцінка Суду

Суд визнав прийнятною лише заяву першої заявниці, оскільки заява другого заявника була подана до Суду після спливу шестимісячного строку.

Розглядаючи її заяву по суті, Суд нагадав, що відповідні принципи щодо права на доступ до суду були узагальнені Судом у справі *Zubac v. Croatia* ([GC], № 40160/12, §§ 76–78, 5 квітня 2018 року).

Суд вказав, що у справі заявниці заперечення проти платіжного доручення, виданого проти неї, не розглядалося національними судами по суті лише з тієї причини, що воно не було подане через адвоката. Суд вважав, що це означало обмеження права заявниці на доступ до суду.

Відповідаючи на питання, чи переслідувало обмеження права заявниці на доступ до суду законну мету, Суд погодився з тим, що принцип правової визначеності, на який посилався Уряд і на якому наголошував Конституційний суд у своєму рішенні під час оцінки конституційності обмеження, про яке йде мова, обґрунтовував законну мету, яку переслідувало це обмеження. Суд нагадав, що право на доступ до суду порушується, коли правила перестають служити цілям правової визначеності та належного відправлення правосуддя та утворюють свого роду перешкоду, яка заважає учаснику судового процесу домогтися вирішення його або її справи по суті компетентним судом (див. *Zubac*, згадане в цій справі, § 98).

Далі Суд розглянув питання про те, чи було дотримано вимогу пропорційності між використаними засобами та метою, якої необхідно досягти.

Суд неодноразово вказував на те, що вимога про те, щоб касатор був представлений кваліфікованим адвокатом у суді касаційної інстанції, сама по собі не може розглядатися як така, що суперечить статті 6 Конвенції (див., до прикладу, *Maširević v. Serbia*, № 30671/08, § 47, 11 лютого 2014 року). Проте провадження у цій справі стосувалося платіжних доручень щодо плати за опалення, які мають відносно простий і повторюваний характер, у цивільному суді першої інстанції. Воно не стосувалося провадження у вищому суді чи суді касаційної інстанції, де через особливий характер ролі суду процедура може бути більш формальною (див. *Staroszczyk v. Poland*, № 59519/00, § 126, 22 березня 2007 року; і *Meftah and Others v. France* [GC], № 32911/96 та 2 інших, §§ 45–47, ЄСПЛ 2002 VII). В цьому контексті Суд послався на пункт 33 Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R (81) 7. Це провадження також не було кримінальним провадженням, щодо яких Суд визнав,

що національні суди мають право вважати, що інтереси правосуддя вимагають обов'язкового призначення адвоката (див. *Correia de Matos v. Portugal* [GC], № 56402/12, § 124, 4 квітня 2018 року). Крім того, вартість основного позову в даному провадженні становила приблизно 104 євро, що, імовірно, є невеликою сумою.

Суд підкреслив, що його завдання полягає не в перегляді відповідного закону та практики *in abstracto*, а в тому щоб визначити, чи спосіб, у який закон і практика були застосовані до заявниці та вплив такого, за обставинами конкретної справи, становив відмову в доступі до суду. Його роль у таких справах, як ця, полягає у визначенні того, чи могла заявниця розраховувати на узгоджену систему, яка встановила б справедливий баланс між інтересами влади та її власними інтересами (див. *Stichting Landgoed Steenberghe and Others v. the Netherlands*, № 19732/17, § 45, 16 лютого 2021 року).

Суд звернув увагу на особливі обставини цієї справи та надав велике значення тому факту, що до розгляду цієї справи перша заявниця була учасницею п'яти подібних, якщо не ідентичних проваджень, усі з яких були простими та повторюваними. У кожній із цих справ щодо основних позовів з ціною від 30 до 110 євро заявниця подавала заперечення через адвоката та оплатила його гонорар. Це правда, як стверджував Уряд, що заявниця не пояснила, чому в цій конкретній справі вона не змогла подати своє заперечення через адвоката. Щоб її заперечення було складено, завірено печаткою та підписано адвокатом, заявниця мала б заплатити принаймні 16 євро. Хоча ця плата сама по собі не була високою (див., що стосується судових зборів, *Julin v. Estonia*, № 16563/08 та 3 інші, § 161, 29 травня 2012 року), вона становила майже одну шосту від вартості основного позову. Крім того, Суд зазначив, що не може знайти жодної відповідної причини, чому заявниця, яка вже подавала такі заперечення через адвоката, не повинна була мати можливість висунути подібні аргументи в даній справі сама, а також тому, як би це зашкодило юридичній визначеності.

Суд також зазначив, що вимога про подачу заперечення проти платіжного доручення через адвоката, була загальною та застосовувалася автоматично, без будь-якої можливості для судів взяти до уваги конкретні обставини справи заявниці та без будь-якої можливості для неї бути звільненою від виконання цієї вимоги (і навпаки, див., *Julin*, згадане в цій справі, § 164). Суди одразу відхилили заперечення заявниці, оскільки згідно із національним законодавством після закінчення граничного строку для подання заперечення боржник був позбавлений можливості виправити процесуальний недолік свого заперечення (порівняйте з *Lanschützer GmbH v. Austria* (ухв.), № 17402/08, § 35, 18 березня 2014 року).

Крім того, Суд зазначив, що Уряд прямо не заперечував аргумент заявниці про те, що вона не мала права на отримання правової допомоги у провадженні, про яке йдеться, оскільки її пенсія перевищувала відповідний поріг, передбачений національним законодавством. Хоча заявниця не стверджувала, що вартість найму

адвоката була для неї надмірним тягарем, Суд все ж вважав, що за обставин цієї справи, де гонорар адвоката становив майже одну шосту від вартості основного позову, і позов був простим та повторюваним, вимога подання заявницею заперечення через адвоката була непропорційною.

Викладені міркування були достатніми, аби дозволити Суду дійти висновку, що за обставин цієї справи обмеження права першої заявниці на доступ до суду було непропорційним.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 9 травня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Ця справа стосувалася права компанії «Supergrav Albania Shpk» (далі – компанія-заявник) на доступ до Конституційного суду, який визнав її конституційну скаргу неприйнятною через те, що вона була подана невчасно. Основне питання в цій справі полягало в тому, з якої дати слід відраховувати чотиримісячний строк для подання конституційної скарги – з дати, коли рішення Верховного суду було вручено компанії-заявнику, чи з дати ухвалення рішення.

Компанія-заявник подала цивільний позов проти поліції округу Мат, вимагаючи відшкодування збитків у зв'язку з демонтажем її обладнання. 13 липня 2012 року суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, і це рішення Апеляційний суд Тирани 11 квітня 2013 року залишив без змін.

Компанія-заявник оскаржила ці рішення до Верховного суду, який 28 січня 2016 року у закритому судовому засіданні ухвалив рішення про відмову у відкритті провадження, оскільки скарга не містила викладу жодних правових підстав для оскарження. Це рішення мало лише резолютивну частину без повного обґрунтування. У той час повідомлення учасників справи про ухвалені Верховним судом рішення здійснювалося шляхом їх розміщення на офіційному вебсайті та передачі тексту вмотивованого рішення до канцелярії Верховного суду. Ні в матеріалах справи, ні в зауваженнях сторін немає вказівок про дату ухвалення рішення Верховного суду з повним обґрунтуванням або підтвердженням його опублікування на вебсайті. У своїх зауваженнях від 21 квітня 2019 року компанія-заявник стверджувала, що станом на цю дату рішення ще не було опубліковано.

8 листопада 2016 року було оприлюднено Закон № 99/2016 від 6 листопада 2016 року, яким строк для подання конституційної скарги скорочувався з двох років до чотирьох місяців «з моменту отримання інформації про втручання» у конституційне право чи свободу. Він також передбачав, що новий термін буде застосовуватися з 1 березня 2017 року.

20 вересня 2017 року компанія-заявник надіслала листа до Верховного суду з проханням вручити їй згадане судове рішення. Мотивоване рішення було вручено компанії-заявнику 26 вересня 2017 року.

Компанія-заявник подала конституційну скаргу 4 жовтня 2017 року.

8 листопада 2017 року Конституційний суд визнав її неприйнятною з причини пропуску чотиримісячного строку, який починався з дати ухвалення Верховним судом оскаржуваного рішення. Він вказав, що компанія-заявник повинна була своєчасно поцікавитися результатами своєї справи у Верховному суді.

Оцінка Суду

Відповідні принципи щодо права на доступ до суду та, зокрема, щодо доступу до вищих судів були узагальнені Судом у справі *Zubac v. Croatia* ([GC], № 40160/12, §§ 76–99, 5 квітня 2018 року).

Застосовуючи ці принципи в обставинах цієї справи, Суд зазначив, що доступ до Конституційного суду для окремих заявників, як фізичних, так і юридичних осіб, забезпечується через можливість подання конституційної скарги. Однак такий доступ обмежений, серед іншого, часовими рамками для її подання.

(i) Законна мета

Суд мав спочатку перевірити, чи переслідувало обмеження законну мету. Він зазначив, що немає сумніву в тому, що встановлення часових обмежень для доступу до вищих судів загалом є допустимим. Правила, що регулюють процедуру та строки звернення до суду, які застосовні до засобів правового захисту, призначені для забезпечення належного відправлення правосуддя та дотримання, зокрема, принципу правової визначеності, і учасники судового процесу повинні очікувати застосування існуючих правил (див. *Miragall Escolano and Others v. Spain*, № 38366/97 та 9 інших, § 33, ЄСПЛ 2000 I, і *Lay Lay Company Limited v. Malta*, № 30633/11, § 56, 23 липня 2013 року).

Щодо скорочення строку для подання конституційної скарги з двох років до чотирьох місяців, Суд зазначив, що конституційна скарга в принципі подається на остаточні судові рішення та інші акти. Проте рішення Конституційного суду може скасувати такі рішення та повернути провадження на попередню стадію, до апеляційного суду чи суду першої інстанції. Скорочення терміну, про який йдеться, на думку Суду, мало на меті зміцнення правової визначеності та слугувало уникненню тривалих розглядів до ухвалення остаточного рішення в конкретній справі (див. *Çela v. Albania*, № 73274/17, § 23, 29 листопада 2022 року).

Таким чином, Суд вважав, що скорочення строку для подання конституційної скарги переслідувало законну мету.

(ii) Пропорційність

Суд зазначив, що його роль обмежується перевіркою того, чи є наслідки тлумачення національними судами норм процесуального характеру, таких як строки, що регулюють подання апеляцій, сумісними з Конвенцією (див. *Jensen v. Denmark*, № 8693/11, § 35, 13 грудня 2016 року).

Проте питання щодо порушення принципу правової визначеності може виникнути не лише як проблема тлумачення правового положення у звичайний спосіб, а й у формі твердження про необґрунтоване тлумачення процесуальної вимоги, яка перешкоджає розгляду позову по суті і тим самим тягне за собою

порушення права на ефективний захист у суді. Таким чином, хоча строки в принципі є законними обмеженнями права на суд, спосіб їх застосування в конкретній справі може призвести до порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, наприклад, якщо перебіг строку для подання апеляції починається з моменту, коли сторона не знала і не могла фактично знати про зміст оскаржуваного рішення суду нижчої інстанції (там само, § 36).

У зв'язку з цим Суд наголосив, що сторони повинні мати можливість скористатися правом подати апеляцію з моменту, коли вони можуть ефективно ознайомитися з судовими рішеннями, які покладають на них тягар або можуть порушувати їхні законні права чи інтереси. В іншому випадку суди могли б суттєво скоротити час для подання апеляції або навіть зробити будь-яку апеляцію неможливою через затримку вручення своїх рішень. Будучи засобом зв'язку між судовим органом і сторонами, вручення забезпечує повідомлення сторін про рішення суду та його мотиви, таким чином дозволяючи їм подати апеляцію, якщо вони вважають це за потрібне (див. *Miragall Escolano and Others*, згадане в цій справі, § 37). Що стосується Албанії, Суд уже розглядав справи щодо рішень *in absentia*, хоча й в іншому контексті, і зазначив, що строк для подання конституційної скарги мав відраховуватися з дати, коли заявник дізнався про рішення, яке оскаржується (див. *Shkalla v. Albania*, № 26866/05, §§ 31 і 53, 10 травня 2011 року).

Якщо позиція Конституційного суду буде прийнята, це створить ситуацію, в якій компанія-заявник не матиме можливості ознайомитися з текстом рішення Верховного суду до подання конституційної скарги. Таку ситуацію важко узгодити зі статтею 6 Конвенції, яка, згідно з усталеною практикою Суду, втілює в якості принципу, пов'язаного з належним відправленням правосуддя, вимогу про належний виклад у судових рішеннях мотивів їхнього ухвалення (див. *García Ruiz v. Spain* [GC], № 30544/96, § 26, ЄСПЛ 1999-I; *Angel Angelov v. Bulgaria*, № 51343/99, § 38, 15 лютого 2007 року; і *Georgiy Nikolayevich Mikhaylov v. Russia*, № 4543/04, § 55, 1 квітня 2010 року).

Щодо аргументу Уряду про те, що компанія-заявник могла дізнатися про рішення Верховного суду через вебсайт цього суду, Суд зазначив, по-перше, що Уряд не надав доказів того, що це конкретне рішення коли-небудь було там опубліковано. Варто також зазначити, що апеляція перебувала на розгляді у Верховному суді протягом кількох років, перш ніж її було відхилено у закритому судовому засіданні та без будь-якого попереднього повідомлення сторін. Найважливішим і принциповим є те, що звичайною практикою Верховного суду Албанії на той час було оприлюднювати резолютивну частину свого рішення після його ухвалення, після чого міг пройти значний час, перш ніж публікувалося все рішення з обґрунтуванням. Таким чином, може статися, що весь строк подання конституційної скарги закінчиться до того, як повне обґрунтування рішення Верховного суду буде опубліковано та надано сторонам. У зв'язку з цим Суд зазначив, що до 1 березня 2017 року строк для подання конституційної скарги становив два роки. Враховуючи значну тривалість цього

строку, можливо, не було б нерозумним очікувати, що заявники дізнаватимуться про рішення Верховного суду з його вебсайту, за відсутності персонального вручення, оскільки вони мали для цього достатньо часу. Однак новий чотиримісячний термін видається надто коротким, щоб заявники мали достатньо часу, щоб ознайомитися з аргументацією рішень Верховного суду через його вебсайт, зокрема з огляду на часті часові розриви між ухваленням резолютивної частини рішення та викладом його повного тексту.

З огляду на вищевикладене, Суд вважав, що чотиримісячний строк для подання конституційної скарги мав бути обчислений, за нинішніх обставин, з 26 вересня 2017 року, коли рішення Верховного суду було вручено компанії-заявнику. Однак Конституційний суд зарахував цей строк з 28 січня 2016 року, коли Верховний суд ухвалив своє рішення, і визнав конституційну скаргу компанії-заявника неприйнятною як подану невчасно. Таким чином, компанія-заявник була позбавлена права на доступ до Конституційного суду.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 9 травня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася прав заявника на захист і не свідчити проти себе, передбачених статтею 6 Конвенції.

У січні 2016 року, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, заявник підпалив куртку товариша, з яким вживав алкогольні напої. Це сталося, коли останній перебував у коматозному стані на підвальному поверсі. Постраждалий отримав сильні опіки 60% тіла та верхніх дихальних шляхів, внаслідок чого помер.

За кілька годин заявника затримали та доставили до відділку поліції. Пристрій для визначення рівня алкоголю в крові показав близько 0,65 мг/л алкоголю в його організмі (1,3 проміле). За твердженнями Уряду, невдовзі після прибуття до відділку поліції заявника було повідомлено про його права, хоча жодних доказів цього до ЄСПЛ не було надано.

Наступного ранку, без проведення повторного тесту на визначення рівня алкоголю в крові та до зустрічі з захисником, впродовж майже 3 годин заявника неофіційно допитували троє поліцейських. Жодного офіційного протоколу допиту не складалося, але один із офіцерів зробив офіційну службову записку про сказане та підписав її. Наступного дня заявнику було пред'явлено обвинувачення у вбивстві з особливою жорстокістю. На самому початку допиту заявника прокурором його захисник не був присутнім, і заявник спочатку визнав свою вину. Через кілька хвилин після розмови зі своїм захисником заявник відмовився від сказаного та заявив про відсутність наміру вбивати свого друга.

Під час судового розгляду заявник зізнався, що підпалив куртку свого друга, але пояснив, що ніколи не мав наміру вбивати його, і що він вже влаштував подібні жарти в серпні минулого року – підпаливши шматок його одягу, при цьому не завдавши йому жодної шкоди. Згодом заявника було визнано винним в умисному вбивстві, вчиненому з особливою жорстокістю, і засуджено до 25 років позбавлення волі. Рішення національних судів прямо покликалися на показання, які він зробив під час неофіційного допиту, зокрема про те, що друг заявника був винен йому грошові кошти. Суди вважали його слова особливо правдивими, оскільки він говорив спонтанно і не мав можливості поміркувати над своєю стратегією захисту.

Захисник заявника постійно стверджував, що якби ці показання були виключені, заявнику загрожувало б максимум 12 років позбавлення волі за завдання тяжких тілесних ушкоджень, в результаті яких настала смерть потерпілого. Однак, вони були основним доказом умислу заявника та мали наслідком його засудження за умисне вбивство.

За підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції заявник скаржився, що його засудження, здебільшого, було засноване на неофіційних показаннях, які були надані

ним без забезпечення основних процесуальних гарантій для його захисту. Він стверджував, що офіцери поліції, які неофіційно допитували його після затримання, не повідомили йому про його права, а також що йому не була надана можливість проконсультуватися з адвокатом. Жодного офіційного протоколу допиту не складалося, й рівень алкоголю в крові заявника заздалегідь повторно не визначався.

Оцінка Суду

Пункт 3 статті 6 Конвенції

ЄСПЛ установив, що заявник не був належним чином проінформований про свої права. Не можна було з упевненістю стверджувати, що під час затримання заявникові розповіли про його право зберігати мовчання, право не свідчити проти себе та право на консультацію із захисником. У будь-якому разі наступного ранку, перед неофіційним допитом, заявникові не надавали такої інформації. Рівень алкоголю у крові заявника повторно не перевірявся. Заявник вперше зустрівся із захисником після 3 годин допиту і при цьому в присутності працівника поліції у кімнаті.

ЄСПЛ був стурбований тим, що національні суди прийняли та оцінили докази, отримані в порушення цих основних гарантій. Зміст показань, які заявник надав під час неофіційного допиту, слугували ключовим доказом у з'ясуванні умислу вбити свого товариша, що, у свою чергу, призвело до його засудження за вбивство. Хоча Кримінальний процесуальний кодекс Польщі не забороняє використання спонтанних показань, наданих під час затримання, ЄСПЛ не вважав, що його показання були спонтанними, оскільки вони були зроблені в присутності трьох поліцейських впродовж 3 годин допиту. Вони були зафіксовані в службовій записці, підписаній одним з офіцерів поліції. ЄСПЛ встановив, що використання цих показань суттєво вплинуло на хід розслідування та, зрештою, на висновки національних судів. Хоча заявник прямо заперечував використання цих показань, в національних судах його аргументи були відхилені.

ЄСПЛ вважав, що проведення неофіційного допиту після затримання заявника без інформування про його права у поєднанні з тим фактом, що поліцейський, який склав службову записку, був допитаний під час судового розгляду, поставило заявника в невідгідне становище з самого початку розслідування. ЄСПЛ був занепокоєний тим, що національні суди не лише схвалили такий підхід, але й зробили пряме посилання на початкові показання заявника, надані вранці після інциденту, і вважали їх особливо правдивими, оскільки на той час заявник «ще не має часу думати, що буде йому на користь, а що на шкоду». На думку ЄСПЛ така аргументація суперечить концепції справедливого судового розгляду. Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що кримінальне провадження в цілому не може вважатися справедливим. Отже, було порушено підпункт «с» пункту 3 статті 6 Конвенції.

Зауваживши на неможливості спекулювати щодо результатів провадження, якби порушення Конвенції не було, ЄСПЛ зазначив, що стаття 540 § 3 Кримінального кодексу Польщі передбачає можливість відновлення кримінального провадження, якщо така необхідність виникає через рішення міжнародного органу, що діє на основі угоди, ратифікованої Польщею.

Висновок

Порушення підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 11 травня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявник у цій справі скаржився на те, що рішення судів про визнання неприйнятним кримінального провадження через його надмірну тривалість, але відмову у задоволенні вимоги заявника про відшкодування моральної та матеріальної шкоди у зв'язку з такою тривалістю не забезпечило його право на ефективний засіб правового захисту.

У 2002 році заявника було затримано за підозрою в незаконному обігу золота та порушенні закону про відмивання грошей. 50 кілограмів золота, які він перевозив, конфіскували, а його бельгійські банківські рахунки заблокували.

Справа також перебувала на розгляді ЄСПЛ, який 28 жовтня 2014 року ухвалив рішення *Panju v. Belgium*, (№ 18393/09), зазначивши, що тривалість розслідування, проведеного щодо відповідної особи, перевищила розумний термін у розумінні статті 6 Конвенції.

Згодом Обвинувальна Палата Апеляційного Суду (*Indictments Division of the Court of Appeal*) оголосила про неприйнятність обвинувачення проти заявника на тій підставі, що така надмірна тривалість призвела до неможливості здійснення права на захист, а також до непоправної шкоди та порушення його права на справедливий суд. Після цього рішення заявник позивався проти Бельгії на підставі статей 1382 і 1383 Цивільного кодексу, та вимагав відшкодування збитків, завданих унаслідок надмірної тривалості провадження. Ця скарга була відхилена бельгійськими судами, які вважали, що моральна шкода, відшкодування якої вимагав заявник, була компенсована неприйнятністю обвинувачення та тим, що матеріальна шкода була спричинена не тривалістю процедури, а затримкою повернення активів і золота, вилучених із травня 2011 року.

Касаційний суд відхилив скаргу заявника, вважаючи, що оцінка компенсації шкоди підпадає під оцінку фактів судді першої інстанції та що заява, обґрунтована тим, що неприйнятність провадження не може забезпечити повну компенсацію цього збитку, відсутня в законі.

Скарга заявника стосувалася відхилення Апеляційним Судом міста Брюсселя 12 березня 2020 року його позову щодо компенсації моральної та матеріальної шкоди, яка, ймовірно, була заподіяна внаслідок надмірної тривалості кримінального провадження, про що зазначено Судом, зокрема, в рішенні від 28 жовтня 2014 року.

Оцінка Суду

ЄСПЛ повторив, що засоби правового захисту, доступні особі на національному рівні з метою оскарження тривалості провадження, є «ефективними» у розумінні

статті 13 Конвенції, якщо вони дають можливість або втрутитися в процес прийняття рішення судами, які розпочали розгляд справи, або надати учаснику судового процесу адекватну компенсацію за вже виниклі затримки. Таким чином, стаття 13 відкриває можливість вибору в цій сфері (див. *Kudła c. Pologne* [GC], № 30210/96, § 159, ЄСПЛ 2000-XI, *Mifsud c. France* [GC], (ухв.), № 57220/00, § 17, ЄСПЛ 2002-VIII, *Sürmeli c. Allemagne* [GC], № 75529/01, § 99, ЄСПЛ 2006-VII, і *McFarlane c. Irlande* [GC], № 31333/06, § 108, 10 вересня 2010 року). І все ж зрозуміло, що для країн, де вже відбулися порушення, пов'язані з тривалістю провадження, засіб правового захисту, спрямований виключно на прискорення провадження, хоч і бажаний у майбутньому, може бути недостатнім для виправлення ситуації, коли очевидно, що провадження вже тривало протягом надмірного періоду (див. *Cocchiarella c. Italie* [GC], № 64886/01, § 76, ECHR 2006-V).

ЄСПЛ вважав, що ухвалення більш м'якого вироку або пом'якшення вироку через надмірну тривалість провадження може становити визнання та адекватне відшкодування, за умови, що пом'якшення вироку надається чітко та пропорційно. Якщо це так, то слід дійти висновку, що заявники втратили статус жертви у розумінні статті 34 Конвенції (див., серед іншого, справу *Chiarello c. Allemagne*, № 497/17 від 20 червня 2019 року, пп. 54–59).

З тих же міркувань Суд вважав, що скасування вироку за перевищення розумного строку можна вважати належним виправленням стверджуваного порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, що призвело до втрати статусу потерпілого (*Rautonen c. Finlande* (ухв.), № 26813/09, §§ 23–29, 15 травня 2012 року).

Суд установив декілька важливих критеріїв для перевірки ефективності компенсаційних засобів правового захисту з метою отримання компенсації за надмірну тривалість судового провадження (*Scordino c. Italie (no 1)* [GC], № 36813/97, §§ 195 і 204–207, ЄСПЛ 2006 V, *Bourdov c. Russie (no 2)*, № 33509/04, § 99, ЄСПЛ 2009, *McFarlane*, згадане в цій справі, § 108, *Valada Matos das Neves c. Portugal*, № 73798/13, § 73 від 29 жовтня 2015 року, та *Brudan c. Roumanie*, № 75717/14, § 69 від 10 квітня 2018 року).

Що стосується моральної шкоди, заподіяної внаслідок перевищення розумного строку, на думку Суду, необхідно виходити з твердої, хоча й спростованої презумпції, що надмірна тривалість провадження завдає моральної шкоди. Проте він визнав, що в деяких випадках тривалість процедури тягне за собою лише мінімальну моральну шкоду або навіть її відсутність, за умови, що національний суд обґрунтовує своє рішення із цього приводу, навівши достатні причини (*Cocchiarella*, цит. в цій справі, § 95, і *Scordino no 1*, згадане в цій справі, § 204).

Щодо матеріальної шкоди, спричиненої перевищенням розумного строку, Суд зазначив, що вона складалася зі збитків, фактично понесених як прямий наслідок стверджуваного порушення (*Comingersoll S.A.*, № 35382/97, § 29 від 6 квітня

2000 року) і що в цьому питанні національний суд, безперечно, має кращу позицію для визначення її наявності та суми (*Scordino* по 1, згадане в цій справі, § 203).

У цій справі Суд у своєму рішенні від 28 жовтня 2014 року встановив, що тривалість розслідування перевищила розумний строк у значенні пункту 1 статті 6 Конвенції. Тоді Обвинувальна Палата Апеляційного суду міста Брюсселя оголосила провадження проти заявника неприйнятним на тій підставі, що така надмірна тривалість унеможливила реалізацію прав на захист, що призвело до непоправного порушення права на захист та справедливий суд. Таким чином, заявник мав «обґрунтовану» скаргу за статтею 13 Конвенції.

Суд зауважив, що після рішення Суду від 28 жовтня 2014 року заявник подав позов про притягнення Бельгії до цивільної відповідальності на підставі статей 1382 і 1383 Цивільного кодексу, вимагаючи відшкодування збитків, завданих внаслідок надмірної тривалості процедури.

Він зазначив, що національні суди відхилили ці вимоги заявника.

Визнавши порушення з боку бельгійської держави через таку надмірну тривалість, Апеляційний суд міста Брюсселя вирішив, що моральна шкода, на яку посилався заявник, була компенсована визнанням неприйнятності провадження. Що стосується матеріальної шкоди, на яку посилався заявник, апеляційний суд, відзначивши порушення процедури, постановив, що це не було наслідком тривалості кримінального розслідування, а впливало із затримки в поверненні активів і золота, вилучених 10 травня 2011 року.

Касаційний суд відхилив скаргу заявника.

ЄСПЛ дійшов до висновку, що згідно із статтею 13 Конвенції неприйнятність провадження могла становити адекватний засіб правового захисту в разі перевищення розумного строку, оскільки з бельгійським законодавством це передбачає визнання порушення права на справедливий судовий розгляд і остаточно припиняє провадження, а також оскаржувану тривалість.

Суд не підтримав скарги заявника про те, що бельгійські суди були зобов'язані присудити йому, крім визнання неприйнятності провадження, матеріальну компенсацію. Таке тлумачення статті 13 Конвенції не можна виокремити з прецедентної практики Суду, згідно якої така компенсація була одним із можливих варіантів.

Крім того, ЄСПЛ нагадав, що він уже постановляв, що значне пом'якшення вироку або його скасування судом першої інстанції через перевищення розумного строку може становити належне відшкодування та мати наслідком втрату статусу потерпілого.

Більше того, хоча заявник не отримав компенсації в національних судах, це не було результатом виключення, передбаченого нормами чинного національного законодавства, а сталося через відсутність доведення шкоди відповідно до цих самих правил.

Крім того, заявник критикував суддів апеляційної інстанції за те, що вони не провели оцінки *in concreto* матеріальної шкоди, заподіяної внаслідок несвоєчасного повернення заблокованих активів і конфіскованого золота. Досліджуючи рішення Апеляційного суду міста Брюсселя, ЄСПЛ зазначив, що ця шкода не була спричинена надмірною тривалістю кримінального розслідування, розпочатого проти заявника у 2002 році, а була результатом затримки повернення вилучених активів і золота. Апеляційний суд міста Брюсселя вважав, що, незважаючи на те, що заявник мав право критикувати цю пізню реституцію, яка відбулася на початку 2013 року, він, утім, не зміг конкретно довести існування отриманої шкоди, не надавши документів, які б давали змогу встановити її наявність.

Зважаючи на висновки, зроблені Апеляційним судом міста Брюсселя, переглянуті Касаційним судом, ЄСПЛ не вбачив підстав вважати, що заявник не скористався ефективним засобом правового захисту для отримання компенсації за шкоду, про яку стверджував, у результаті перевищення розумного строку кримінального провадження, як встановив Суд у своєму рішенні від 28 жовтня 2014 року.

З огляду на вищезазначене, порушення статті 13 Конвенції у поєднанні з пунктом 1 статті 6 Конвенції не було.

Висновок

Відсутність порушення статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту) у поєднанні з пунктом 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 23 травня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 7 КОНВЕНЦІЇ (НІЯКОГО ПОКАРАННЯ БЕЗ ЗАКОНУ)

SETINJA v. Croatia (№ 6959/17)

Обставини справи

Справа стосується засудження заявника за незначний злочин, строк давності притягнення до відповідальності за вчинення якого минув.

28 серпня 2011 року після бійки з іншою особою заявника, який перебував у стані алкогольного сп'яніння, о 04:00 доставили до місцевого відділку поліції для протверезіння. Там його тримали до 09:00, після чого відпустили.

Рішенням суду першої інстанції з розгляду дрібних правопорушень від 12 жовтня 2011 року заявника було визнано винним у вчиненні незначного порушення громадського порядку та накладено штраф у розмірі 728 хорватських кун (близько 97 євро). Проте п'ять годин, які заявник провів під вартою в поліції, вважалися одним днем ув'язнення, це відповідало 300 хорватським кунам, які мали бути вираховані із загальної суми штрафу. Із урахуванням цієї суми, а також нарахованих йому додаткових судових витрат та комісій 11 січня 2017 року заявник загалом сплатив 645,63 кун.

Одночасно 31 жовтня 2011 року заявник подав апеляцію на це рішення суду першої інстанції. Рішенням від 27 травня 2015 року, тобто більш ніж через три з половиною роки, Вищий суд із розгляду справ про дрібні правопорушення (далі – Вищий суд) відмовив у її задоволенні. Крім того, це рішення було вручено заявнику 8 березня 2016 року, тобто через більш ніж дев'ять місяців з моменту його ухвалення та більш ніж чотири з половиною роки після вчинення правопорушення.

Заявник подав конституційну скаргу, в якій стверджував, що на той час Закон про незначні правопорушення передбачав дворічний відносний строк давності та чотирирічний абсолютний строк давності, перебіг яких починався з моменту вчинення правопорушення. Перебіг відносного строку давності міг бути перерваний лише вжиттям відповідним органом процесуальних дій, пов'язаних із цим незначним правопорушенням. У разі такої перерви відносний строк давності починався заново. Заявник стверджував, що оскільки Вищий суд не вживав жодних таких дій протягом трьох з половиною років, строк давності притягнення до відповідальності за вчинене ним незначне правопорушення відповідно до цієї норми сплинув. У цьому відношенні він також посилався на відповідну судову практику Верховного суду та нещодавнє рішення самого Конституційного суду. Заявник також стверджував, що надмірна затримка у врученні йому рішення Вищого суду свідчила про те, що рішення було ухвалено «заднім числом» з метою дотримання чотирирічного абсолютного строку давності.

Рішенням від 13 липня 2016 року Конституційний суд, не розглядаючи жодних аргументів заявника, визнав його конституційну скаргу неприйнятною, вважаючи, що справа не порушувала конституційного питання.

Оцінка Суду

Уряд стверджував, що з огляду на незначний розмір штрафу заявник не зазнав суттєвої шкоди, а тому при вирішенні питання про прийнятність пункт 3 (b) статті 35 Конвенції підлягав застосуванню. Суд відхилив це заперечення, зазначивши, що повага до прав людини, як вони визначені в Конвенції та протоколах до неї, вимагає розгляду цієї заяви по суті.

На думку Суду, той факт, що аргументи заявника про недотримання Вищим судом відносного встановленого законом строку давності залишилися поза увагою Конституційного суду, є важливим елементом при встановленні критеріїв визначення відсутності суттєвої шкоди (див. застосовні принципи у справах *Korolev v. Russia* (ухв.), № 25551/05, ECHR 2010, і *Bartolo v. Malta* (ухв.), № 40761/19, § 22, 7 вересня 2021 року). Хоча гарантія, закріплена у статті 7, яка є істотним елементом верховенства права, займає важливе місце в системі Конвенції, у своїй практиці Суд уже визнавав заяву, у якій стверджувалося про порушення цієї статті, неприйнятною через відсутність істотної шкоди (див. згадана вище *Bartolo v. Malta*, §§ 22–29). В цій справі з огляду на предмет правопорушення (електронна ідентифікація собак) Суд вирішив, що за її конкретних обставин скарга за статтею 7 Конвенції не стосувалася важливого принципового питання.

Однак у справі, про яку йдеться, беручи до уваги те, що об'єктом і метою статті 7 Конвенції є забезпечення ефективних гарантій проти свавільного судового переслідування, засудження чи покарання (див. *Vasiliauskas v. Lithuania* [GC], № 35343/05, § 153, ECHR 2015), Суд вважав, що нездатність Конституційного суду розглянути аргумент компанії-заявника ще більше посилила наявне порушення принципу законності, допущене Вищим судом, надавши йому ще більш серйозного характеру.

Далі Суд розглянув приклади судової практики Верховного суду та Конституційного суду у справах, в яких порушувалося питання спливу строку давності у зв'язку із тим, що Вищий суд переглядав рішення суду першої інстанції протягом двох-трьох років. В усіх цих справах було визнано, що строк давності минув, і рішення суду першої інстанції були скасовані.

Беручи до уваги цю прецедентну практику національних судів, Суд вважав встановленим, що відносний строк позовної давності у справі заявника минув, оскільки Вищому суду знадобилося більше трьох з половиною років для прийняття рішення щодо апеляції заявника. Таким чином, Суд відхилив твердження Уряду про те, що аргументи заявника являють собою одну з можливих інтерпретацій правила відносної давності і, таким чином, мають характер розгляду в четвертій інстанції.

Суд нагадав, що поновлення кримінальної відповідальності після закінчення строку давності вважається несумісним із всеохоплюючими принципами законності (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) і передбачуваності, закріпленими у статті 7 Конвенції (див. Консультативний висновок про застосування строків давності до судового переслідування, засудження та покарання за правопорушення, яке по суті є актом тортур [GC], запит № P16-2021-001, Касаційний суд Вірменії, § 77, 26 квітня 2022 року; і *Antia and Khupenia v. Georgia*, № 7523/10, §§ 38–43, 18 червня 2020 року). Іншими словами, якщо згідно з національним законодавством до кримінального правопорушення застосовується строк давності і строк давності спливає, що виключає кримінальну відповідальність, стаття 7 Конвенції перешкоджає поновленню кримінального переслідування за такий злочин через відсутність чинної правової підстави. Вважати інакше означало б прийняти ретроспективне застосування кримінального закону на шкоду обвинуваченому (там само).

Таким чином, Суд визнав, що в цій справі не було обґрунтованої правової підстави для засудження та покарання заявника.

Висновок

Порушення статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону).

Рішення в цій справі ухвалено Комітетом 9 травня 2023 року та є остаточним.

SHIPS WASTE OIL COLLECTOR B.V. v. The Netherlands (№ 2799/16)

Обставини справи

Компанія-заявник у справі займалася збором відпрацьованих рідин з суден у портовому регіоні міста Роттердама.

У певний час Служба розвідки та розслідування (*Inlichtingen- en opsporingsdienst*) Міністерства житлового будівництва, просторового планування та навколишнього середовища (*Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer* – далі VROM-IOD) провела спеціальне розслідування. Служба у значенні Закону про спеціальну слідчу службу (*Wet op de bijzondere opsporingsdiensten*), яка діяла під керівництвом прокурора (*officier van justitie*), розпочала розслідування щодо іншого збирача відпрацьованих рідин із суден – компанії I., яку підозрювали у причетності до утилізації забруднених відходів у супереч законodawству про охорону навколишнього середовища.

У контексті цього кримінального розслідування VROM-IOD, належним чином уповноважена слідчим суддею (*rechter-commissaris*), перехопила телефонні розмови деяких співробітників компанії I. Серед них були розмови між працівником компанії I. та працівником компанії-заявника.

Деякі з цих перехоплених розмов було ідентифіковано як такі, що становлять потенційний інтерес для Управління з питань конкуренції Нідерландів (*Nederlandse Mededingingsautoriteit* – NMA), оскільки вони містили ознаки фіксації цін. В офіційному протоколі, складеному посадовою особою VROM-IOD ці ознаки фіксації цін були зазначені, а короткі стенограми деяких із цих розмов були додані до нього.

У подальшому, відповідальний прокурор дав дозвіл відповідно до Закону про судові та кримінальні дані (*Wet Justitiële en Stravorderlijke gegevens* – WJSG) на передачу офіційного протоколу, включаючи додатки Управління з питань конкуренції Нідерландів.

Згодом NMA розпочало офіційне розслідування можливих порушень Закону про конкуренцію (*Mededingingswet*) компанією-заявником.

Кілька разів у 2009 та 2010 роках відповідальний прокурор дав дозвіл на передачу до NMA подальшої добірки стенограм та аудіофайлів телефонних розмов, перехоплених протягом першого кримінального розслідування. З інформації в матеріалах справи випливало, що разом з цими передачами відбувались контакти між посадовими особами VROM-IOD та NMA щодо відбору даних, які могли мати значення для розслідування фіксації цін.

В подальшому NMA використало отримані дані під час розслідування участі компанії-заявника у фіксуванні (встановленні) цін.

За результатами цього розслідування компанія-заявник була оштрафована за порушення Закону про конкуренцію. Нею була порушена адміністративна справа з оскарження цього рішення. Незважаючи на успіх у регіональному суді, Вищий адміністративний суд з питань торгівлі та промисловості скасував це рішення та направив справу на новий розгляд до цього ж суду.

Компанія-заявник вказувала, що передача NMA даних, що не мали стосунку до кримінального розслідування, становила порушення її прав за статтею 8 Конвенції.

Оцінка Суду

(a) Чи було втручання – передача NMA даних, отриманих в межах кримінального розслідування шляхом прослуховування телефонних розмов за участю працівників компаній, становила втручання в права компаній-заявників за статтею 8 Конвенції. Оскільки їхні скарги стосувалися передачі цих даних, а не їхнього перехоплення – законність якого не оскаржувалася – ЄСПЛ виходив з того, що дані були отримані за допомогою методів, сумісних зі статтею 8 Конвенції. Однак, оскільки їхня подальша передача відбулася без відома компаній-заявників, ЄСПЛ визнав, що стандарти, розроблені ним щодо заходів таємного спостереження, також мають відношення і до цих справ.

(b) Чи було втручання відповідно до закону – ЄСПЛ надав ствердну відповідь. Відповідно до нідерландського законодавства втручання мало правову основу, а саме стаття 39f Закону про судові та кримінальні дані (далі – WJSG), та відповідало вимозі передбачуваності. Зокрема, щодо останнього ЄСПЛ встановив наступне.

Оскільки на момент передачі даних, про які йдеться, відповідні кримінальні розслідування ще тривали, повідомлення могло б скомпрометувати кримінальне розслідування, проведення негласних слідчих заходів і розслідування щодо компаній-заявників NMA. Отже, за цих обставин передача мала відбутися без попередньої обізнаності компаній-заявників. Подібно до того, як ЄСПЛ вирішив щодо заходів таємного спостереження, таких як перехоплення комунікацій, вимога передбачуваності в контексті, про який йдеться, не може означати, що органи влади були зобов'язані повідомити компанії-заявників про те, що вони збираються передавати кримінальні дані до NMA.

Також в усталеній практиці ЄСПЛ існувала різниця між ситуацією негласних слідчих заходів та втручанням шляхом передачі даних у розглядуваних справах, яке було наслідком втручання, що вже передбачало гарантії проти свавілля, і яке за припущенням ЄСПЛ відповідало вимогам статті 8 Конвенції. З цієї причини повноваження передавати дані, отримані в результаті такого втручання, не були «необмеженими». Тим не менш, як і у справах про таємне спостереження, ЄСПЛ розглянув питання, чи застосовне національне законодавство, включно з його тлумаченням національними судами, надало компаніям-заявникам адекватну

інформацію щодо обсягу та способу реалізації дискреційних повноважень органів влади з передачі даних.

Національне законодавство встановлює межі та умови передачі кримінальних даних і містить чіткі вказівки щодо реалізації повноважень про передачу даних. Крім того, на підставі статті 39f WJSG можна було передбачити, що NMA, якій доручено забезпечити виконання Закону про конкуренцію, була уповноважена отримувати кримінальні дані від органу прокуратури. Дозвіл на отримання цих даних жодним чином не залежав від слідчих повноважень організації-одержувача. Це також слідувало з міркувань Вищого адміністративного суду з питань торгівлі та промисловості, що WJSG чітко передбачав можливість, за дотримання суворих умов, що отримані за допомогою примусових заходів у кримінальному провадженні дані, можуть бути передані іншим визначеним державним органам, які самі не мають компетенції такі заходи застосувати.

Крім того, з огляду на визначення кримінальних даних у WJSJ, його законодавчу історію та тлумачення цього визначення відповідними національними судами у справах компаній-заявників, підтверджене практикою Верховного суду, було достатньо передбачувано, що дані, які використовувались для кримінального обвинувачення, також можуть передаватися.

Стаття 39f WJSG не вказувала, у якій формі необхідно проводити урівноваження. Однак рішення прокурора про передачу кримінальних даних за національним законодавством було кваліфіковано як фактичний акт, а не як рішення адміністративного органу, пов'язане з правовим актом публічного права, який вимагав письмового обґрунтування. У цьому відношенні ці справи відрізнялися від рішення ЄСПЛ у справі *Dragojević v. Croatia*, де формальні вимоги були прямо передбачені відповідним національним законодавством. Тому ЄСПЛ не вбачив підстав сумніватися у висновку Вищого адміністративного суду з питань торгівлі та промисловості про те, що він мав провести власне урівноваження при оцінці того, чи були отримані докази законно передані до NMA, яка їх використала у провадженні з накладення адміністративного штрафу та, у цьому контексті, чи відповідала передача даних, про які йдеться, вимогам статті 8 Конвенції. Такий підхід слідує з усталеної (прецедентної практики) Верховного суду.

Оскільки компанії-заявники у справі *Burando Holding B.V. та Port Invest B.V.* стверджували, що деякі з передач даних мали місце тоді, коли ці дані мали б бути знищені, з огляду на застосовне національне законодавство, ЄСПЛ не знайшов підстав сумніватися у висновку Вищого адміністративного суду про те, що це не так.

Отже, застосовне законодавство надавало компаніям-заявникам адекватне уявлення про обставини та умови, за яких прокуратура мала право вдатися до оскаржуваної передачі даних. Дослідницька взаємодія між цим органом та NMA була достатньо передбачуваною. В межах відповідної національної правової системи два уповноважені державні органи, які мають окремі завдання та досвід, мали

б координувати свою діяльність для виявлення даних, що мають відношення до переконливого загального інтересу, необхідного відповідно до статті 39f для їх передачі. Не було жодних ознак того, що хтось інший, окрім прокуратури, відповідав за відбір даних, до яких мала доступ NMA, або що вона отримала доступ до більшої кількості інформації, ніж було необхідно для санкціонованої мети.

(с) Чи була легітимна мета для втручання – ураховуючи свої попередні висновки у справах про конкуренцію, ЄСПЛ встановив, що передача даних слугувала легітимній меті захисту економічного добробуту країни.

(d) Чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві – що стосується питання існування адекватних гарантій для уникнення зловживань у розглянутих справах, то як вже зазначалося, національне законодавство встановлювало межі та умови для передачі кримінальних даних, а також містило чіткі вказівки щодо реалізації таких повноважень. Крім того, із законодавчої історії WJSG впливало, що існування «переконливого загального інтересу» було прямо пов'язане з законними цілями, визначеними пунктом 2 статті 8 Конвенції.

Зокрема існував широкий постфактум судовий нагляд. Компанії-заявники мали змогу оскаржити законність передачі даних та їх відповідність Конвенції в межах адміністративного провадження щодо рішення NMA про накладення штрафу. Крім того, цивільні суди були наділені юрисдикцією ухвалювати рішення щодо законності передачі даних в межах деліктного провадження. Висновок про незаконність в контексті такого провадження міг перешкодити NMA використовувати дані. Проте компанії-заявники цим засобом правового захисту не скористалися.

Ураховуючи характер і ступінь втручання в поєднанні з гарантіями, що містяться в національному законодавстві, зокрема запобіжні заходи, вжиті під час передачі даних, отриманих шляхом перехоплення комунікацій, іншому органу державної влади, ЄСПЛ переконався, що система була достатньо здатною уникнути зловживання владними повноваженнями та встановив, що стаття 8 Конвенції не вимагала *ex ante* (попереднього) дозволу суду в контексті, про який йдеться.

Що стосується пропорційності втручання, то ЄСПЛ встановив, що національні суди ретельно вивчили факти, оцінили законність передачі відповідно до WSJG і провели адекватне урівноваження інтересів, про які йдеться, відповідно до статті 8 Конвенції. Компанії-заявники не надали жодних аргументів щодо того, чому баланс, установлений органами влади, в їхній справі був несправедливим.

Наостанок національні органи влади навели відповідні та достатні причини для обґрунтування необхідності та пропорційності передачі даних для цілей виконання закону про конкуренцію.

ЄСПЛ також одноголосно встановив, що порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 Конвенції не було, оскільки компанії-заявники у своєму розпорядженні мали ефективний засіб правового захисту для подання своїх скарг.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 16 травня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

У цій справі заявник, колишній президент Хорватії, який обіймав цю посаду з 19 лютого 2000 року по 18 лютого 2010 року скаржився на відмову національних судів розглянути його цивільний позов про компенсацію у справі про дифамацію, стверджуючи, що національні суди не захистили його репутацію, порушивши право на повагу до приватного життя, гарантоване статтею 8 Конвенції.

У 2013 році органи прокуратури Фінляндії висунули обвинувачення трьом співробітникам фінської компанії *Patria*, обвинувачуючи їх у вчиненні кримінального злочину при обтяжуючих обставинах, а саме в обіцянці або дачі хабаря директору хорватської компанії, яка виробляла зброю та транспортні засоби, під час закупівлі бронетехніки для хорватської армії. Згідно із обвинувальним актом, однією з осіб, якій пропонувався або надавався хабар, був заявник. 28 червня 2013 року Генеральна прокуратура Фінляндії оприлюднила на цю тему прес-реліз англійською мовою.

У рішенні, ухваленому 16 лютого 2015 року, окружний суд Канта-Хяме, Фінляндія, визнав двох обвинувачених співробітників *Patria* винними за пред'явленими обвинуваченнями, і зняв обвинувачення з третього. Щодо заявника у рішенні згадувалося про те, що його вважали важливою мішенню лобювання відповідного питання, однак не було доведено, що йому обіцяли або дали хабар.

17 лютого 2016 року суд апеляційної інстанції скасував вирок суду першої інстанції та виправдав обвинувачених. Він не знайшов жодних доказів того, що вони обіцяли хабар директору хорватської компанії або що їм було відомо про будь-які подібні обіцянки, дані кимось іншим. Це рішення набуло статусу остаточного. Прізвище заявника в ньому не згадувалося.

В той же час 17 лютого 2015 року, тобто через день після ухвалення у Фінляндії судом першої інстанції згаданого вироку, хорватський інтернет-портал новин «*Dnevno.hr*» опублікував велику статтю про справу *Patria* та вищезгадане кримінальне провадження. У статті, серед іншого, стверджувалося, що вирок фінського суду вимагав від хорватських органів прокуратури, а саме Офісу для запобігання організованій злочинності, розслідувати роль заявника у цій справі та висунути проти нього звинувачення.

18 березня 2015 року заявник через адвоката звернувся до інтернет-порталу «*Dnevno.hr*» з проханням опублікувати виправлення трьох тверджень у згаданій статті, які стосувалися його участі у злочинній діяльності і які він вважав неправдивими та такими, що завдають шкоди його честі та репутації, а саме:

(i) «Stjepan Mesić отримав хабар у розмірі 630 000 євро від осіб, які щойно були засуджені за хабарництво»;

(ii) «тим часом, [двоє] менеджерів *Patria* ... які прямо звинувачувалися за обвинувальним актом в дачі хабарів Stjepan Mesić та директору [хорватської компанії] ... були засуджені до [позбавлення волі] на один рік і вісім місяців за дачу хабара за продаж бронетехніки Хорватії»;

(iii) «спільне розслідування безсумнівно встановило, що Mesić і [директор хорватської компанії] брали участь у злочинній діяльності».

19 березня 2015 року портал новин *Dnevno.hr* відмовився публікувати виправлення, вказавши, що підтримує оскаржувані твердження. До своєї відповіді портал новин також додав заяву журналіста, який був автором статті.

У своїй заяві журналіст стверджував, що наведені ним у статті твердження не були його власними, і що їх джерелом слугували матеріали обвинувачення, яке було пред'явлено відповідним особам у Фінляндії, комунікація з Генеральним прокурором Фінляндії та сам обвинувальний акт. Журналіст також зазначив, що той факт, що заявнику не було пред'явлено обвинувачення – тоді як в усіх інших державах, залучених до справи *Patria*, обвинувальні акти були подані і призвели до засудження посередників і тих, хто давав і отримував хабарі – не було доказом невинуватості заявника, а лише посилювало громадську підозру, що органи прокуратури та суду перебували під політичним впливом.

18 травня 2015 року заявник подав цивільний позов до Міського цивільного суду Загреба проти компанії, яка управляла діяльністю *Dnevno.hr*. Він стверджував, що оскаржувані ним три твердження у згаданій статті були неправдивими, оскільки у рішенні суду першої інстанції зазначалося, що двоє співробітників *Patria* не були засуджені за обіцянку або надання йому хабара. Ці заяви порушили його честь і репутацію, оскільки його зображували корумпованим політиком і злочинцем. Опублікувавши цю статтю на своєму вебсайті, портал новин зробив ці неправдиві заяви загальнодоступними для широкої аудиторії. Заявник вимагав 40 000 хорватських кун (HRK), приблизно 5 290 євро (євро) на той час, як компенсацію за завдану моральну шкоду.

Рішенням від 31 грудня 2015 року суд відмовив у задоволенні позову заявника та зобов'язав його оплатити судові витрати відповідача.

Рішенням від 19 квітня 2016 року суд апеляційної інстанції залишив без змін рішення суду першої інстанції. У своєму рішенні він, зокрема, зазначив, що суд першої інстанції правильно встановив, що в цій справі умови звільнення від відповідальності, зазначені в статті 21 Закону про засоби масової інформації, були дотримані, оскільки автор оскаржуваної статті, беручи до уваги інформацію, вже опубліковану в інших ЗМІ, а також інші відповідні джерела (телефонне інтерв'ю з генеральним прокурором Фінляндії, обвинувальний акт Фінляндії), представив точну та перевірену інформацію, яка була інформацією, що становить обґрунтований суспільний інтерес, оскільки позивач є публічною особою. На думку суду, автор статті діяв добросовісно на основі попередньо перевіреної інформації, переказуючи заяву Генерального

прокурора Фінляндії та слова самого позивача, і це вказувало на об'єктивність тексту і не ставило під сумнів презумпцію невинуватості позивача.

Оцінка Суду

Суд нагадав про принципи, які він встановив у своїй прецедентній практиці щодо захисту, за якими стаття 8 Конвенції надає право на репутацію як частину права на повагу до приватного життя (див., серед інших справ, *Von Hannover v. Germany* (№ 2) [GC], № 40660/08 і 60641/08, §§ 95–99, ЄСПЛ 2012; *Axel Springer AG v. Germany* [GC], № 39954/08, §§ 82–84, 7 лютого 2012 року та *Pfeifer v. Austria*, № 12556/03, § 35, 15 листопада 2007 року).

Суд зазначив, що ним вже були визначені різні відповідні критерії для встановлення балансу між правом на повагу до приватного життя та правом на свободу вираження поглядів (див., серед інших справ, *Axel Springer AG*, згадане вище, §§ 89–95; *Von Hannover (№ 2)*, згадане вище, §§ 108–113; і *Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France* [GC], № 40454/07, § 93). За обставин цієї справи Суд вважав за доцільне розглянути наступні застосовні критерії: внесок у дискусію загального інтересу, наскільки відомим був заявник, а також спосіб отримання інформації та її правдивість.

Суд зазначив, що три твердження в оскаржуваній статті натякали на те, що спільне розслідування безсумнівно встановило, що заявник брав участь у злочинній діяльності та отримував хабар. Суд погодився із заявником, що ці заяви, які зображували його як злочинця, могли серйозно заплямувати його репутацію та дискредитувати його в очах громадськості. Оскаржувана стаття була опублікована на вебсайті Інтернет порталу *Dnevno.hr* і таким чином стала доступною для широкого загалу читачів. За цих обставин і з огляду на прецедентне право з цього питання (див., наприклад, *White v. Sweden*, № 42435/02, § 19, 19 вересня 2006 року; *A. v. Norway*, згадана в цій справі, § 67 і *Travaglio v. Italy* (ухв.), № 64746/14, § 26, 24 січня 2017 року), Суд вважав, що твердження, про які йде мова, досягли необхідного рівня серйозності, аби завдати шкоди правам заявника за статтею 8 Конвенції.

Як і національні суди Суд також визнав, що оскаржувана стаття, безсумнівно, стосувалася питання суспільного інтересу, і повторив, що за Конвенцією існує мало можливостей для обмежень щодо обговорення таких питань (див., наприклад, *Kaboğlu and Oran v. Turkey* (№ 2), № 36944/07, § 67, 20 жовтня 2020 року, та *Kılıçdaroğlu v. Turkey*, № 16558/18, § 52, 27 жовтня 2020 року). Роль ЗМІ як «сторожового пса» набуває особливого значення в такому контексті, де журналістські розслідування є гарантією того, що влада може бути притягнута до відповідальності за свою поведінку.

У зв'язку з цим Суд також нагадав, що межі прийнятної критики є ширшими щодо політика як такого, ніж щодо приватної особи. На відміну від останньої, перший

неминуче і свідомо піддається пильній перевірці кожного свого слова та вчинку як журналістами, так і громадськістю в цілому, і, отже, він повинен виявляти більший ступінь толерантності (див., напр., *Eon v. France*, № 26118/10, § 59, 14 березня 2013 року). Ці міркування тим більше стосуються цієї справи, оскільки заявник був не звичайним політиком, а главою держави. Крім того, як і у справі *Eon*, оскаржувана стаття не була спрямована на приватне життя заявника, а вказувала на його поведінку під час виконання службових обов'язків.

Повертаючись до змісту оскаржуваної статті, Суд вважав, що висновки національних судів слід розглядати в світлі того факту, що суди аналізували статтю в цілому, а не розглядали окремо три оскаржувані твердження.

Суд вважав такий підхід виправданим. За наведених обставин три спірні твердження, які можна розглядати в контексті як опис результатів розслідування, не можуть бути відокремлені від решти статті, зокрема останніх двох абзаців, з яких уважний читач може зрозуміти, що звинувачення, зазначене в обвинувальному акті про те, що заявник був одержувачем хабаря, не було доведено за відсутністю доказів. Таким чином, прес-реліз від 28 червня 2013 року та рішення окружного суду Канта-Хяме справді вказували на те, що стаття в цілому мала достатню фактичну основу, як і було встановлено національними судами.

Суд також зазначив, що в оскаржуваній статті не говориться про те, що «[заявник] отримав хабар у розмірі 630 000 євро від осіб, які щойно були засуджені за дачу хабарів», як припускав заявник, але що це було зазначено в документах, надісланих автору статті Генеральним прокурором Фінляндії. Це означає, що журналіст лише повідомляв те, що було зазначено в цих офіційних документах, і він дав зрозуміти, що ця заява не його. Заявник не стверджував, що ці документи не містили такої заяви.

Крім того, Суд не знайшов нічого помилкового у другому спірному твердженні. З прес-релізу, опублікованого генеральним прокурором Фінляндії слідувало, що два співробітники *Patria* обвинувачувалися в обіцянці хабаря або його наданні в обмін на дії певних осіб, в тому числі і президента Хорватії. Крім того, двоє співробітників *Patria* були засуджені окружним судом Канта-Хяме 16 лютого 2015 року, і є очевидним, що їх подальше виправдання апеляційним судом не має значення, оскільки це сталося після публікації оскаржуваної статті.

Щодо третього твердження Суд повторив, що досить категоричний характер цієї заяви значно послаблюється, якщо навіть не суперечить двом останнім абзацам оскаржуваної статті. Таким чином, хоча автор статті мав би ретельніше підбирати слова, не можна сказати, що, беручи до уваги статтю в цілому та ці два абзаци зокрема, він однозначно заявив, що заявник брав участь у злочинній діяльності. Було б справді важко стверджувати, що після прочитання двох пунктів, про які йде мова, у будь-якого читача все одно залишиться враження, що заявник «безсумнівно» займався такою діяльністю. Як зазначено вище, це твердження, у контексті статті,

скоріше посилалося на причини, чому ім'я заявника було зазначено в обвинувальному акті.

У таких справах, як ця, право ЗМІ інформувати громадськість і право громадськості отримувати інформацію стикається з не менш важливим правом заявника на презумпцію невинуватості та на захист його приватного життя. Однак у цьому відношенні важливо підкреслити, що відповідно до практики Суду (див. *Unabhängige Initiative Informationsvielfalt v. Austria*, № 28525/95, § 46, ECHR 2002 I; і *Brosa v. Germany*, № 5709/09, § 48, 17 квітня 2014 року) ступінь точності встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення компетентним судом навряд чи можна порівняти з тим, якого повинні дотримуватися журналісти, висловлюючи думки щодо питань, що становлять суспільний інтерес.

З урахуванням зазначених міркувань Суд зробив висновок про те, що національні суди встановили необхідний справедливий баланс між правом заявника на повагу до свого приватного життя та правом порталу новин на свободу слова. Тому не можна сказати, що ці суди не виконали свого позитивного зобов'язання за статтею 8 Конвенції щодо забезпечення ефективної поваги до приватного життя заявника, зокрема, його права на повагу до його репутації.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 травня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

JEHOVAN'S WITNESSES v. Finland (№ 31172/19)

Обставини справи

У 2013 році за заявою Уповноваженого із захисту даних, Рада із захисту даних заборонила релігійній громаді-заявнику (Свідкам Єгови) збирати та обробляти персональні дані через проповіді «від дверей до дверей» без дотримання загальних умов обробки персональних та чутливих даних, визначених Законом про персональні дані (далі – «Закон»), тобто за відсутності однозначної згоди на це суб'єкта даних. Рада вважала, що громада-заявник та її члени, які збирали дані, за змістом Закону вважалися розпорядниками, і зобов'язав громаду-заявника впродовж шести місяців забезпечити, аби жодні персональні дані не збиралися для її цілей без дотримання необхідних вимог для обробки таких даних.

Громада-заявник оскаржила це рішення до суду.

Адміністративний суд частково задовольнив скаргу громади-заявника, постановивши, що збір і обробка даних під час проповідницької діяльності вимагали прямої та чіткої згоди відповідних осіб, однак відповідно до Закону громада-заявник не могла вважатися «розпорядником». Згодом, за скаргою Уповноваженого, Вищий адміністративний суд звернувся до Суду Європейського Союзу («СЄС») з проханням надати попереднє рішення щодо питання про те, чи слід вважати громаду-заявника «розпорядником» персональних даних, зібраних та оброблюваних її членами під час проповідування «від дверей до дверей» у розумінні Директиви 95/46/ЄС «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» («Директива про захист даних»). У своєму рішенні від 10 липня 2018 року (*Jehovan todistajat, C-25/17*) СЄС вважав, що слід. Далі Вищий адміністративний суд скасував рішення адміністративного суду в частині скасування рішення Ради, через що останнє набрало законної сили. Обидва національні суди відхилили клопотання громади-заявника про усне слухання.

За статтею 6 Конвенції громада-заявник скаржилася на відсутність усного судового розгляду її справи. Крім цього громада-заявник скаржилася, що рішення Ради, яке забороняло вести будь-які нотатки членами громади Свідків Єгови для їхнього власного використання під час проповідей «від дверей до дверей» без згоди суб'єкта персональних даних становило порушення її прав за статтями 9 та 10 Конвенції.

Оцінка Суду

Основне питання в цій справі полягало в тому, чи було досягнуто належного балансу між правом релігійної громади-заявника сповідувати свою релігію відповідно до статті 9 Конвенції, і правом на приватність суб'єктів персональних даних, втіленого в національному законодавстві про захист персональних даних та захищеного статтею 8 Конвенції. Для відповіді на нього ЄСПЛ окреслив загальні принципи, що впливають з його усталеної практики за статтею 9 Конвенції з одного боку, та права на приватність (недоторканність приватного життя) за статтею 8 Конвенції в конкретному випадку захисту персональних даних, з іншого.

(i) Наявність втручання; чи було воно передбачено законом та наявність легітимної мети –

Застосування вимоги про наявність згоди на збір та обробку персональних і чутливих даних під час проповіді «від дверей до дверей» - релігійної діяльності, спрямованої на виявлення та поширення віросповідання Свідків Єгови, становило втручання у права громади-заявника за статтею 9 Конвенції.

Втручання було передбачено законом, а саме Законом про персональні дані, чинним на час подій, який транспонував Директиву про захист даних.

Вищий адміністративний суд слідував тлумачним вказівкам Суду ЄС щодо Директиви стосовно основних правових питань, які оскаржувала громада-заявник, забезпечуючи аналогічне тлумачення відповідних положень Закону, і ураховуючи відповідні встановлені факти, застосовував їх. Спосіб тлумачення ним цього Закону не був свавільним або необґрунтованим.

Втручання переслідувало легітимну мету захисту «прав і свобод інших», в цій справі – суб'єктів персональних даних.

(ii) Необхідність у демократичному суспільстві –

Метою Закону є забезпечення захисту права на повагу до приватного життя, зокрема права на приватність суб'єктів даних. Відповідно до Закону вимога про згоду на збір та обробку персональних і чутливих даних бере свій початок з Директиви про захист даних. За відсутності будь-яких доказів і контраргументів громади-заявника Вищий адміністративний суд встановив, що окремі члени Свідків Єгови, принаймні загалом, не вимагали від суб'єктів даних прямої згоди на обробку персональних даних, так само як і громада-заявник не інструктувала їх це робити. Він постановив, що рішення Ради було прийнято не з метою перешкодити релігійним практикам окремих Свідків Єгови, а радше з причин, пов'язаних з обробкою персональних даних. Право на приватність належить також і людям, персональні дані яких обробляються, і вони мають право очікувати дотримання положень стосовно обробки персональних даних. Хоча частина персональних даних, про які йдеться, могла бути отримана з публічних джерел, Вищий адміністративний суд визнав таку можливість для своїх висновків несуттєвою. Відповідно, він розглянув це питання через встановлення балансу між правами суб'єктів даних на приватність і правом громади-заявника на свободу віросповідання.

ЄСПЛ погодився з Вищим адміністративним судом у тому, що суб'єкти даних мали розумне очікування приватності щодо персональних і чутливих даних, які збиралися та оброблялися під час проповіді «від дому до дому». Той факт, що деякі персональні дані могли бути загальнодоступними, не зменшує цього очікування і не означає, що такі дані потребують меншого захисту. Цей підхід знайшов підтримку у відповідній судовій практиці Суду ЄС. Вимога про згоду мала розглядатися як належна та необхідна гарантія запобігання будь-якій передачі чи розголошенню особистих і чутливих даних, несумісних з гарантіями статті 8 Конвенції, у контексті проповідей «від дверей до дверей» окремими членами громади Свідків Єгови. ЄСПЛ не міг зрозуміти, як простий запит та отримання згоди суб'єкта даних обмежуватиме свободу віросповідання громади-заявника. Громада-заявник не надала жодних підтверджуючих доказів імовірного «охолоджуючого ефекту» рішення Ради, незважаючи на те, що з моменту прийняття Вищим адміністративним судом рішення пройшов певний період часу. Зрештою Закон без винятку застосовувався до всіх релігійних громад та релігійної діяльності, і жодного штрафу на громаду-заявника не накладалося.

Відповідно, не було вагомих підстав для того, аби ЄСПЛ змінив своєю точкою зору думку національних судів і скасував зроблене ними урівноваження. Причини, на які вони посилалися, були доречними та достатніми, аби показати, що втручання було «необхідним у демократичному суспільстві», а органи влади діяли в межах своєї свободи розсуду, устанавлюючи справедливий баланс між конкуруючими інтересами.

ЄСПЛ також одноголосно встановив, що порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було, оскільки у справі були виняткові обставини, які виправдовували відмову від усного судового розгляду.

Висновок

Відсутність порушення статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) у зв'язку з відсутністю усного слухання.

Відсутність порушення статті 9 Конвенції (свобода думки, совісті і релігії).

Рішення в цій справі ухвалені Палатою 9 травня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 10 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ)

MESTAN v. Bulgaria (№ 24108/15)

Обставини справи

Справа стосувалася адміністративної санкції, накладеної на лідера політичної партії, яку традиційно підтримували виборці, що належать до турецької меншини в Болгарії, який був кандидатом на болгарських парламентських виборах 2013 року, за те, що він говорив турецькою під час передвиборної кампанії.

На момент подій заявник – пан Mestan, політик турецького походження, був головою Руху за права і свободи, партії, яка на той час мала 36 місць у Національних зборах Болгарії та яку традиційно підтримували виборці турецької меншини в Болгарії. У травні 2013 року губернатор Сливенської області встановив, що заявник порушив Виборчий кодекс, розмовляючи турецькою мовою на заході, який відбувся 5 травня 2013 року в рамках його парламентської виборчої кампанії. Йдеться про виїзний мітинг біля села Ябланово. Згідно з інформацією у матеріалах справи, заявник протягом семи хвилин виступав на мітингу турецькою мовою. Губернатор області, зазначивши, що порушення, про яке йдеться, становило значну загрозу громадському порядку, оскільки відповідна особа була головою політичної партії, наклав на заявника адміністративне стягнення у вигляді штрафу, який він встановив у максимальному розмірі, передбаченому відповідним законодавством, а саме 2000 болгарських левів (BGR – приблизно 1000 євро (EUR)). Заявник оскаржив штраф до районного суду, стверджуючи, серед іншого, що заборона, про яку йдеться, суперечила статті 10 Конвенції.

У липні 2014 року районний суд зазначив, що 5 травня 2013 року заявник вів агітацію турецькою мовою без усного перекладу на болгарську мову, що є порушенням Виборчого кодексу. Враховуючи те, що це було перше правопорушення, суд зменшив суму штрафу до 500 левів (приблизно 250 євро). Суд уточнив, що штраф був призначений як нагадування та попередження відповідній особі та іншим, які могли опинитися в подібній ситуації. Заявник подав апеляцію до Сливенського адміністративного суду, який залишив рішення районного суду без змін.

Оцінка Суду

Суд зазначив, що адміністративне стягнення, накладене на заявника у вигляді штрафу, становило втручання у здійснення його права на свободу вираження поглядів. Втручання було передбачено Виборчим кодексом і потенційно переслідувало мету запобігання заворушенням і захисту прав інших.

Щодо того, чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві, Суд зазначив, що Виборчий кодекс Болгарії накладає абсолютну заборону на використання будь-якої мови, крім офіційної (болгарської), у виборчих кампаніях, і що будь-яке порушення відповідних вимог тягне за собою адміністративне стягнення у вигляді штрафу. У зв'язку з цим він зазначив, що абсолютний характер заборони, про яку йде мова, позбавив національні суди повноважень здійснювати належний судовий контроль. Це було зрозуміло з того факту, що при розгляді справи районний суд обмежився з'ясуванням, зокрема на основі відеозапису та деяких письмових документів і свідчень свідків, чи виступав заявник на мітингу іншою мовою, ніж болгарська під час своєї передвиборчої кампанії. Абсолютний характер заборони був додатково підтверджений прикладами попередніх рішень, включених до файлу.

Суд визнав, що держави в принципі мають право регулювати використання мов – у певних формах або з огляду на обставини, пов'язані зі спілкуванням з громадськістю – кандидатами та іншими особами під час виборчих кампаній і, якщо необхідно, накладати певні обмеження. Або ставити умови, які відповідали б «нагальній суспільній потребі». Однак нормативна база, що складається з повної заборони використання неофіційних мов у поєднанні з адміністративними санкціями, не може вважатися сумісною з основними цінностями демократичного суспільства, до яких входить свобода вираження поглядів, гарантована статтею 10 Конвенції. У зв'язку з цим Суд підкреслив, що мова, якою заявник користувався у цій справі, а саме турецька, була як його рідною мовою, так і мовою меншини, до якої він звертався.

У своїх поданнях до національних судів заявник посилався на той факт, що на зборах був присутній великий натовп, у тому числі люди похилого віку, які краще володіли турецькою, ніж болгарською, що не заперечувалося Урядом. З огляду на специфічний контекст виборів і той факт, що вільні вибори були немислимі без вільного поширення політичних поглядів та інформації, Суд вважав, що право поширювати свої політичні погляди та ідеї та право інших отримувати їх було б безглуздом, якби можливість використання мови, яка могла б належним чином передати ці погляди та ідеї, була зменшена через загрозу санкцій, навіть якщо вони мали адміністративний характер.

Суд також зазначив, що відповідне положення Виборчого кодексу Болгарії неодноразово піддавалося критиці з боку Консультативного комітету з **Рамкової конвенції про захист національних меншин**, а також Венеційської комісії та OSCE/ODIHR2, які встановили, що воно позбавляє меншини права можливості ефективної участі в державних справах через вибори. Суд також послався на рекомендації та висновки компетентних міжнародних органів, які наголошували на важливості дозволу кандидатам від груп меншин використовувати свою рідну мову під час передвиборної агітації, щоб гарантувати особам, які належать до таких

груп, доступ до виборів на рівних умовах з іншими громадянами. Ці міркування відповідали цінностям «демократичного суспільства», які пропагував Суд. Суд також наголосив на важливості плюралізму, толерантності та захисту меншин у демократичному суспільстві та зазначив, що повага до меншин не тільки не послаблює демократію, але може лише зміцнити її.

Отже, незважаючи на свободу розсуду, надану національним органам влади, Суд вирішив, що заборона, про яку йде мова, не відповідала нагальній суспільній потребі та не була пропорційною законним цілям, зазначеним у статті 10 Конвенції. Відповідно, втручання у здійснення права заявника на свободу вираження поглядів – що є наслідком заборони, встановленої статтею 133 Виборчого кодексу, що діяла на відповідний час і зберігається у Виборчому кодексі 2014 року – не можна вважати необхідним у демократичному суспільстві.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 2 травня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалась скарги заявника про те, що його арешт під час мирної демонстрації, яка була частиною серії протестів проти неприйняття парламентом змін до Конституції Грузії, спрямованих на сприяння переходу парламентської виборчої системи від «змішаної» до пропорційної та накладення санкції у вигляді позбавлення волі за адміністративні правопорушення, становив втручання в його права на свободу вираження поглядів та свободу зібрань, що є порушенням статей 10 та 11 Конвенції.

Заявник, який є громадським активістом та членом Грузинської лейбористської партії з 2019 року, скаржився, що його було засуджено до восьми діб адміністративного арешту у 2019 році за образи працівників правоохоронних органів та непокору їх законним розпорядженням під час мирної демонстрації.

29 листопада 2019 року відбулася демонстрація перед Національною парламентською бібліотекою Грузії. Точна кількість учасників мирної демонстрації залишилася незрозумілою, але відеоматеріал, що стосувався події, показав пару сотень осіб і велику кількість співробітників поліції, які зібралися на місці. Під час вищезгаданих подій заявник звернувся до працівників поліції (нібито у відповідь на заклики поліції розчистити дорогу), тримаючи бобові в руці і голосно викрикуючи, що бобові були «кашею для рабів». Згідно з матеріалами справи, він кинув бобові в офіцерів, вигукуючи «рабовласницька каша для поліції». Відеоматеріали, доступні у матеріалах справи, показали, що заявника було негайно заарештовано. Арешт відбувся об 11:45. Відповідно до протоколу про адміністративне правопорушення, заявник перекрив дорогу, порушив громадський порядок, чинив опір поліції, ображав працівників поліції та не виконував їхніх законних наказів.

Того ж дня – 29 листопада 2019 року – Тбіліський міський суд визнав заявника винним у образі працівників правоохоронних органів та непокорі їх законним розпорядженням. Заявник був засуджений до восьми днів адміністративного затримання.

Що стосується застосування судом до заявника санкції у вигляді восьми діб адміністративного арешту, а саме позбавлення волі, суд дійшов висновку, що «з огляду на особистість заявника та ступінь [серйозності] його дій», накладення штрафу або усного попередження не забезпечило б досягнення цілей покарання.

Посилаючись на статтю 11 Конвенції, заявник скаржився, що його засудження було свавільним та надмірним, зауважуючи, що його показовий та усний протест не був спрямований на конкретних працівників поліції, а стосувався будь-якого працівника поліції, який діяв незаконно – форма вираження поглядів, захищена правом на свободу слова. Він також оскаржив висновки національних судів про

те, що він перекрив дорогу під час акції протесту і що прохання офіцерів очистити її було законним. Заявник стверджував, що втручання в його права, захищені Конвенцією, не було передбачено законом, не переслідувало законної мети і не було необхідним у демократичному суспільстві.

Оцінка Суду

Першочергово ЄСПЛ вказав та звернув увагу на те, що право на свободу зібрань є фундаментальним правом в демократичному суспільстві і, як і право на свободу вираження поглядів, є однією з основ такого суспільства, а тому втручання у право на свободу мирних зібрань становитиме порушення статті 11 Конвенції, якщо воно не «передбачено законом», не переслідує одну або кілька законних цілей відповідно до пункту 2 і не є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення відповідної мети або цілей.

Окрім цього, ЄСПЛ зазначив, що скарги заявника повинні розглядатися лише відповідно до статті 11 Конвенції, яка, однак, повинна розглядатися у світлі статті 10 Конвенції. У зв'язку з цим ЄСПЛ нагадав, що захист особистих думок відповідно до статті 10 Конвенції є однією з цілей свободи мирних зібрань, як закріплено в статті 11 Конвенції.

Крім того, ЄСПЛ готовий погодитись, що втручання було передбачено законом, а саме статтею 173 Кодексу про адміністративні правопорушення і його метою було запобігання безладу та захист прав інших осіб. Таким чином, завданням ЄСПЛ було визначити, чи втручання у право заявника на свободу зібрань, розглянуте у світлі права на свободу вираження поглядів, відповідало «нагальній соціальній потребі» і було «пропорційним переслідуваній законній меті».

Беручи до уваги вищевикладене, ЄСПЛ підкреслив, що з огляду на те, що заявник хотів висловити свою незгоду з тим, що Парламент не спромігся посилити демократичний процес в країні шляхом прийняття виборчої реформи, як було заплановано раніше, це було питанням суспільного інтересу і сприяло триваючому обговоренню в суспільстві. З огляду на це, для обґрунтування обмеження висловлення заявником своїх думок під час демонстрації потрібні дуже вагомі причини.

На цьому тлі ЄСПЛ підкреслив той факт, що заявник міг висловити свій протест без будь-яких перешкод, навіть якщо він, вірогідно, і перекрив дорогу в процесі висловлювання своєї незгоди, до того моменту, коли він почав кидати бобові в поліцейських, кажучи їм, що це була «каша для рабів». Його поведінка, мабуть, передбачала, що офіцери були «рабами». У зв'язку з цим ЄСПЛ повторив та наголосив, що державні службовці, які офіційно виконують свої обов'язки, підлягають більш широким межах прийнятної критики, ніж звичайні громадяни, і певний ступінь непропорційності може підпадати під ці межі.

Однак, навіть припускаючи, що в ширшому контексті демонстрації поведінка заявника мала на увазі, що поліція служила тим, хто перебував при владі, а не просто підтримувала громадський порядок, ЄСПЛ не може ігнорувати той факт, що його поведінка не обмежувалася словесним вираженням і включала фізичне кидання предметів – в даному випадку сушених бобових – у працівників поліції. Враховуючи, що співробітники поліції повинні бути навчені, як реагувати на таку поведінку, оскаржувана поведінка відбувалася публічно, перед групою сторонніх осіб, поки співробітники виконували свої обов'язки, а тому ЄСПЛ вважав, що принцип, згідно з яким державні службовці повинні бути захищені від образливих та лайливих словесних нападів під час виконання службових обов'язків, є ще більш актуальним у таких справах, як нинішня, які виходять за рамки словесного вираження і передбачають, як зазначалося вище, фізичне кидання предметів в поліцію, навіть якщо кидання цих предметів не становило прямої загрози.

ЄСПЛ взяв до уваги той факт, що, окрім поведінки заявника по відношенню до працівників поліції, рішення національних судів також стосувалися непокори заявника наказу звільнити дорогу на місці демонстрації. Однак, беручи до уваги, що поліція затримала заявника лише після його оскаржуваної поведінки, – фізичного кидання предметів – в даному випадку сушених бобових у працівників поліції, яка, крім того, як видається, була в основі національного провадження проти нього, ЄСПЛ вважав, що санкція у вигляді восьми днів адміністративного арешту головним чином стосувалася експресивної поведінки, спрямованої проти працівників поліції, яка – незважаючи на спричинені нею порушення – підпадала під дію статті 10 Конвенції.

У зв'язку з цим ЄСПЛ нагадав, що дискреційні повноваження Договірних Держав щодо покарання за незаконну поведінку, пов'язану з вираженням поглядів або асоціаціями, хоча і широкі, не є необмеженими, і він повинен розглядати з особливою ретельністю справи, коли санкції, застосовані національними органами влади за ненасильницьку поведінку, передбачають тюремне ув'язнення. Це пов'язано з тим, що накладення санкцій, якими б вони не були, на особу, яка висловлює свою думку, може мати небажаний охолоджуючий вплив на публічні виступи. У цьому контексті ЄСПЛ не міг обійти увагою той факт, що основною причиною присутності заявника на демонстрації був протест проти неприйняття парламентом важливих законодавчих реформ. Його дії не були жорстокими і не завдавали жодних травм поліцейським і навряд чи могли бути спрямовані на заподіяння їм фізичної шкоди. Крім того, відповідна поведінка не призвела до будь-якої ескалації обставин на місцях. Також, сама демонстрація була мирною, в ній брала участь велика кількість людей. Своєю оспорюваною поведінкою заявник – політик – нібито висловлював свою думку про те, що працівники поліції підтримували правлячу партію, яка була джерелом невдалої реформи. Хоча аргументація ЄСПЛ не повинна сприйматися як схвалення способу, у який заявник висловив свої погляди, слід

нагадати, що стаття 10 Конвенції захищає не тільки суть висловлених ідей та інформації, а й форму, у якій вони передаються.

А тому, навіть якщо поведінка самого заявника може виправдати втручання органів влади, вони повинні мати на увазі, що санкція тримання під вартою в цій справі була застосована в контексті здійснення основної свободи, що вимагає особливо уважного підходу. Навпаки, жоден з вищезазначених елементів не був розглянутий як частина міркувань національних судів щодо їхнього рішення про накладення покарання у вигляді позбавлення волі. Крім того, ЄСПЛ не вважав, що підстави, наведені в рішенні суду першої інстанції, зокрема: «особистість» заявника та «серйозність» поведінки, приписуваної йому, – були достатніми, без подальшої деталізації, для того, щоб призначити покарання у вигляді адміністративного затримання на строк у вісім днів. Зокрема, посилання на «особистість» заявника, саме по собі без належного обґрунтування, не було достатнім для виправдання накладення покарання у вигляді позбавлення волі за ненасильницьку, навіть якщо вона була руйнівною, поведінку заявника. Що стосується «серйозності» поведінки заявника, то це, як видається, стосувалося необхідності покарання в цілому, а не пропорційності обраного заходу, і тому не може вважатися достатнім для обґрунтування призначення строку ув'язнення, яким би коротким воно не було, в контексті реалізації заявником своїх прав на свободу вираження поглядів та зібрань.

ЄСПЛ дійшов висновку, що національні суди не надали достатніх підстав для обґрунтування пропорційності втручання в даній справі, а тому було допущено порушення статті 11 Конвенції у світлі статті 10 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів) у світлі статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 11 травня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

SANCHEZ v. France (№ 45581/15)

Обставини справи

На час подій заявник був депутатом місцевої ради та кандидатом на виборах до Парламенту. Його було визнано винним у розпалюванні ворожнечі, насильстві проти осіб мусульманської віри та оштрафовано за те, що він не видалив коментарі на своїй публічно доступній «стіні» у соціальній мережі Facebook, яка використовувалася під час його передвиборчої кампанії. Двоє авторів відповідних коментарів були засуджені як спільники. Кримінальне провадження було розпочато на підставі скарги партнерки одного з політичних опонентів заявника. Вона відчула себе ображеною і згодом посварилася з одним із авторів коментарів, який відразу видалив свій коментар та повідомив про це заявника.

Заявник опублікував на своїй «стіні» соціальної мережі Facebook повідомлення із закликом до коментаторів «бути обережними зі змістом» своїх коментарів, але модерування вже опублікованих коментарів не проводилося.

Рішенням від 2 вересня 2021 року колегія суддів ЄСПЛ, засідаючи Палатою, шістьома голосами проти одного, констатувала відсутність порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

29 листопада 2021 року заявник клопотав про передачу справи до Великої палати ЄСПЛ, а 17 січня 2022 року колегія Великої палати задовольнила це клопотання.

Оцінка Суду

Право – стаття 10 Конвенції:

(1) Чи було легітимне втручання – засудження заявника становило втручання в його свободу вираження поглядів. Він оскаржував передбачуваність свого засудження як «виробника» відповідно до статті 93-3 Закону № 82-652 щодо аудіовізуальної комунікації, але ЄСПЛ зазначив, що поняття виробника було чітко та однозначно викладено в судовій практиці Касаційного суду та Конституційної ради, згідно якої таким виробником є особа, яка проявила ініціативу створення сервісу електронної комунікації для обміну думками на заздалегідь визначені теми. Крім того, до засудження заявника Касаційний суд уже дозволяв покладати відповідальність лише на виробника у випадках правопорушень у сфері ЗМІ, однак за яких автора було чітко ідентифіковано. Справді, у статті 93-3 Закону не розглядалося питання про момент, коли виробник мав дізнатися про протиправні коментарі, залишаючи це на розсуд відповідних національних судів для прийняття рішення в кожному конкретному випадку. Крім того, на час подій національне законодавство не вимагало будь-якого попереднього повідомлення виробником

потерпілого, у той час як Інтернет-хости, такі як соціальна мережа Facebook, мали б повідомляти. Зважаючи на це, Договірні Держави могли визнати портали новин в Інтернеті відповідальними без порушення статті 10 Конвенції, якщо ці портали не видалили явно протиправні коментарі третіх сторін відразу після їх публікації, навіть за відсутності заяви (повідомлення) потерпілого про це або третіх осіб (див. *Delfi AS v. Estonia* [GC]). ЄСПЛ не бачив підстав відступати від цього висновку в ситуації заявника.

Питання відповідальності окремого власника облікового запису соціальної мережі Facebook, як у цій справі, на той час національними судами не розглядалося. Проте сам по собі цей факт не суперечить вимогам доступності та передбачуваності закону. Зрештою, тлумачення національних судів є одним з можливих та розумно передбачуваних тлумачень.

(2) *Законні цілі* – втручання переслідувало законні цілі захисту репутації або прав інших осіб, а також запобігання заворушенням і злочинам.

(3) *Чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві* –

(a) *Контекст коментарів* –

(i) *Характер спірних коментарів* – коментарі, про які йдеться, однозначно стосувалися мусульман, зображаючи їх як групу в об'єктивно образливих виразах і як злочинців. Після нарікання на ймовірне перетворення «Німа в Алжир» вони, до прикладу, посилалися на «дилерів і повій, [які] панують», «кинуті в машини каміння, що належать «білим людям»» і «торгівлю наркотиками під керівництвом мусульман».

Деякі з коментарів можна було розглядати в дуже специфічному контексті виборчої кампанії та як такі, що мали на меті привернути увагу до місцевих проблем, які могли б вимагати політичної реакції, але з використанням мови, від якої заявник не дистанціювався. ЄСПЛ не заперечував необхідності урахувувати особливий характер спілкування на певних онлайн-порталах, де коментарі зазвичай висловлювалися розмовною мовою або навіть просторічною чи вульгарною мовою. Тим не менш, напередодні виборів вплив расистських і ксенофобських висловлювань стає ще сильнішим та шкідливішим. Особливо там, де політичний і соціальний клімат був неспокійним на місцевому рівні і була явна напруга серед населення. Якщо їх тлумачити та оцінювати в їх безпосередньому контексті, ураховуючи, що коментарі були опубліковані на «стіні» політика у мережі Facebook під час виборчої кампанії, вони справді становили мову ворожнечі з огляду на їхній зміст і загальний тон, разом із отруйністю (вірулентністю) та вульгарністю деяких використаних слів. Їх охоплення вийшло за межі суто партійного кола читачів.

(ii) *Політичний контекст і конкретна відповідальність заявника щодо коментарів, опублікованих третіми особами* – «стіна» заявника у мережі Facebook охоплювалася «іншими форумами в Інтернеті, де можна поширювати коментарі третіх сторін», форумами, які не охоплювалися компетенцією Великої Палати ЄСПЛ у справі *Delfi AS v. Estonia*. ЄСПЛ вважав за потрібне розглянути це питання у світлі «обов'язків

і відповідальності» в розумінні пункту 2 статті 10 Конвенції, які мали бути покладені на політиків, коли вони використовували соціальні мережі в політичних цілях, особливо під час виборчої кампанії, шляхом відкриття публічно доступних форумів в Інтернеті для отримання відгуків і коментарів.

Покладення відповідальності за дії, вчинені третіми особами, може відрізнятись залежно від методів модерації або перевірки, застосовуваних користувачами Інтернету, які характеризуються як «виробники», і які лише використовують соціальні мережі або облікові записи в некомерційних цілях. Консенсусу з цього питання серед Держав-членів немає. Однак встановлення відповідальності особи як «виробника» в принципі не викликає жодних труднощів, за умов наявності гарантій при розподілі такої відповідальності, який має застосовуватися у контексті солідарної відповідальності між різними суб'єктами, як це було на прикладі Інтернет-сайтів (хостів). Оскільки Інтернет є одним із головних засобів, через який особи реалізують своє право на свободу вираження поглядів, втручання у здійснення цього права слід розглядати особливо ретельно, оскільки вони, ймовірно, матимуть стримувальний (охолоджувальний) ефект, що вміщує ризик самоцензури. Тим не менш, встановлення такого ризику не повинно спростовувати існування інших небезпек для здійснення та використання основоположних прав і свобод. З цієї причини необхідно, в принципі, зберегти можливість для осіб, які скаржаться на наклепницькі чи інші типи неправомірних висловлювань, подавати позов для встановлення відповідальності, що є ефективним засобом захисту від стверджуваних порушень.

У відповідний час власник облікового запису соціальної мережі Facebook, який використовувався в некомерційних цілях, не міг повністю контролювати адміністрування коментарів. На додаток до відсутності автоматичного процесу фільтрації, хоча було можливо усунути публічний доступ, ефективний моніторинг всіх коментарів, особливо у випадку досить популярного облікового запису, вимагав би наявності або звернення до істотних, якщо не значних, ресурсів. Проте звільнення виробників від будь-якої відповідальності може сприяти або заохочувати зловживання та неправомірне використання, зокрема мови ненависті та закликів до насильства, а також маніпуляцій, брехні та дезінформації. У той час як професійні організації, які створили соціальні мережі та зробили їх доступними для інших користувачів, обов'язково мають певні зобов'язання, необхідно забезпечити розподіл відповідальності між усіма залученими суб'єктами, дозволяючи, за необхідності, розрізняти ступінь відповідальності та спосіб її покладення залежно від об'єктивної ситуації кожного з них. Французьке законодавство узгоджувалося з такою точкою зору, передбачаючи у випадку «виробника» солідарну відповідальність з гарантіями щодо реалізації, у той час як у випадку вебсайтів відповідальність залишалася обмеженою.

Крім того, національні суди посилалися на статус заявника як політика та зробили з цього висновок про те, що на нього покладається особливий обов'язок; можна було очікувати, що він буде проявляти більшу пильність. Як правило, політик чинить вплив на виборців, і навіть прямо або побічно, схиляє їх до зайняття певної позиції або поведінки, яка може бути неправомірною. Цей висновок не слід розуміти як інверсію принципів, встановлених практикою ЄСПЛ. Конкретні обов'язки, які поклалися на заявника через статус політика, були невід'ємними від принципів щодо прав, які випливали з цього статусу. Лише тоді, коли ці принципи належним чином були ураховані, національні суди, якщо представлені факти будуть обґрунтованими, і якщо в їхніх рішеннях буде відповідна аргументація, можуть обґрунтовувати своє рішення тим, що свобода вираження політичних поглядів не є абсолютною, і що Договірні Держави можуть піддавати її певним «обмеженням» або «покаранням».

Кримінальний та апеляційний суди були в найкращій позиції для оцінки фактів у світлі складного місцевого контексту та визнаного політичного контексту. Використана в коментарях, про які йдеться, мова явно розпалювала ворожнечу і насильство проти особи через її релігію, і це не могло приховуватися або зводитися до мінімуму контекстом виборів чи бажанням обговорити місцеві труднощі.

(b) *Вжиті заявником заходи* – мінімальний ступінь подальшої модерації або автоматичної фільтрації є бажаним для того, аби якнайшвидше ідентифікувати явно протиправні коментарі та забезпечити їх видалення впродовж розумного часу, навіть якщо про це не було повідомлення (заяви) від потерпілої особи, чи це було зроблено самим хостом (у цьому випадку – Facebook), що діє як професійна організація, яка створила та надала соціальну мережу для своїх користувачів, або власником облікового запису, який використовував платформу для публікації своїх власних статей або поглядів, дозволяючи іншим користувачам додавати свої коментарі. Власник облікового запису не може посылатися на будь-яке право на безкарність при використанні доступних в Інтернеті електронних ресурсів, і така особа зобов'язана діяти в межах поведінки, що може від неї розумно очікуватися.

У цій справі жодне нормативне регулювання не вимагало автоматичної фільтрації коментарів, і практичної можливості попередньої модерації змісту у Facebook не було. Відповідно, виникло питання про те, які кроки заявник мав або міг розумно вжити у своїй ролі «виробника» як визначено національним законодавством.

Хоча початковий пост заявника був законним, національні суди урахували факт того, що він вирішив зробити свою «стіну» у мережі Facebook загальнодоступною та «дозволив своїм друзям публікувати на ній коментарі». ЄСПЛ, погоджуючись із цим зауваженням, висловив думку, що заявникові не можна дорікати за це рішення саме по собі, оскільки це був доступний на платформі технічний засіб, який дозволяв йому спілкуватися з виборцями в якості кандидата на виборах. І все ж, з огляду

на напругу на місцевому рівні та у зв'язку із виборами у той час, цей варіант явно мав потенційно серйозні наслідки, про що заявник мав знати за таких обставин. Тому було правомірно провести різницю між обмеженням доступу до «стіни» Facebook для певних осіб і наданням доступу до неї широкій громадськості. В останньому випадку кожен, а особливо політик, який має досвід комунікації з громадськістю, має усвідомлювати більший ризик надмірних і непоміrkованих зауважень, які можуть з'явитися та обов'язково стануть відомими більш широкій аудиторії. Це, безсумнівно, є основним фактичним елементом, безпосередньо пов'язаним із свідомим вибором заявника, який був не лише політиком, а й професіоналом у питаннях стратегії онлайнової комунікації, а отже, мав певний досвід у цифрових технологіях.

Крім того, використання Facebook залишалось залежним від прийняття певних положень та умов, зокрема тих, що містяться в «Положенні про права та обов'язки», про які заявник повинен був знати. Заявник вважав за доцільне звернути увагу своїх «друзів» на необхідність забезпечення того, аби їхні зауваження були законними, адже він опублікував повідомлення з проханням «бути обережними зі змістом [своїх] коментарів», очевидно демонструючи свою обізнаність з питання, порушеного певними коментарями. Однак він опублікував це попереджувальне повідомлення не видаливши спірних коментарів і, перш за все, не спромігся перевірити їхнього змісту, хоча тоді вони були загальнодоступними, навіть якщо вже наступного дня заявник був поінформований про проблеми, які могли виникнути.

Одне з повідомлень було миттєво відкликано його автором менше ніж через 24 години після публікації, тому вимагати від заявника діяти ще швидше означало б вимагати надмірної та нездійсненої реакції. Однак цей конкретний коментар був лише одним із елементів, які слід було ураховувати в цій справі. Заявника фактично було засуджено не за коментарі двох авторів, взятих окремо, а за невидалення всіх протиправних коментарів, про які йдеться. Коментарі були формою постійного діалогу, який представляв собою узгоджене ціле, і національним органам влади було розумно сприймати їх як такі. Саме у зв'язку із цим діалогом заявника було зобов'язано сплатити певні суми коштів стороні в цивільній справі, незважаючи на те, що єдиний коментар, у якому вона окремо згадувалася, вже було видалено.

Крім того, національні суди ухвалили вмотивовані рішення та провели розумну оцінку фактів, зокрема дослідивши питання, чи знав заявник про розміщені на його «стіні» у Facebook протиправні коментарі. Заявник повідомив слідчим, що з огляду на кількість «друзів» – понад 1800, які могли залишати коментарі 24 години на добу, опублікованих на його «стіні» коментарів було надто багато, аби він міг їх регулярно читати. Національні суди не вважали за потрібне обґрунтувати своє рішення з цього ключового питання. Фактично, у відповідь на його пост з'явилося лише близько 15 коментарів. Відповідно, жодних питань про труднощі, спричинені потенційно надмірним трафіком на акаунті політика, та ресурсів, необхідних для забезпечення його ефективного моніторингу, не виникало.

ЄСПЛ визнав доцільним продовжити аналіз пропорційності на основі ступеня відповідальності, яка може бути покладена на власника акаунту: приватна особа з обмеженою популярністю та репрезентативністю матиме менше обов'язків, ніж місцевий політик або кандидат, який балотується до місцевого органу влади, і який, у свою чергу, матиме менший тягар, ніж національний діяч, для якого вимоги обов'язково будуть ще більшими з огляду на надані його чи її словам вагу та обсяг, і ресурси, до яких він чи вона матиме більший доступ аби ефективно втручатися в соціальні медіа-платформи.

(с) *Можливість притягнення до відповідальності авторів замість заявника* – по-перше, дії, у вчиненні яких обвинувачувався заявник, відрізнялися від діянь, вчинених авторами неправомірних коментарів, і регулювалися іншим режимом відповідальності, який пов'язувався із специфічним і автономним статусом «виробника». По-друге, заявника не було притягнуто до відповідальності замість двох авторів, які самі також були засуджені. Отже, будь-які питання, пов'язані з анонімністю в Інтернеті та ідентифікацією авторів, розглянуті ЄСПЛ у справі *Delfi AS v. Estonia* [GC], у цій справі не виникали.

(d) *Наслідки національного провадження для заявника* – кримінальне засудження здатне мати стримувальний вплив на користувачів Facebook, інших соціальних мереж або дискусійних форумів. Однак у Додатку до Рекомендації CM/Rec(2022)16 Комітет міністрів Ради Європи запропонував розрізняти висловлювання ненависті за серйозністю (тяжкістю) без виключення застосування кримінального закону. Призначення покарання у вигляді позбавлення волі за правопорушення у сфері політичних виступів може бути сумісним зі свободою вираження поглядів, але лише за виняткових обставин, зокрема у випадку висловлювань ненависті чи підбурювання до насильства. Крім того, навіть якщо штраф в розмірі певної суми залежно від обставин може здатися суворим, його слід оцінювати у світлі факту можливого призначення покарання у вигляді позбавлення волі.

Максимальним покаранням, яке загрожувало заявнику, був 1 рік позбавлення волі та штраф у розмірі 45 000 євро. Однак його було засуджено лише до штрафу в розмірі 3 000 євро разом із сплатою 1 000 євро судових витрат на користь сторони в цивільній справі. Крім того, жодних інших наслідків для заявника не настало. Заявник не стверджував, що згодом він був змушений змінити свою поведінку або що його засудження мало стримувальний вплив на реалізацію ним своєї свободи вираження поглядів, чи будь-який негативний вплив на його подальшу політичну кар'єру та стосунки з виборцями. У 2014 році заявника було обрано мером, і він продовжував виконувати обов'язки у своїй політичній партії.

(e) *Висновок* – Рішення національних судів ґрунтувалися на відповідних і достатніх підставах як щодо відповідальності, покладеної на заявника як політика, за неправомірні коментарі, опубліковані напередодні виборів на його «стіні»

у Facebook третіми особами, які самі були ідентифіковані та притягнуті до відповідальності як співучасники, так і щодо кримінального засудження заявника. Отже, оскаржуване втручання можна вважати таким, що було «необхідним у демократичному суспільстві».

Висновок

Відсутність порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою ЄСПЛ 15 травня 2023 року і є остаточним.

СТАТТЯ 11 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ЗІБРАНЬ ТА ОБ'ЄДНАННЯ)

KORKUT AND AMNESTY INTERNATIONAL TURKIYE v. Türkiye (№ 61177/09)

Обставини справи

Справа стосувалася адміністративного штрафу, який зобов'язали сплатити голову турецького відділення Amnesty International за недотримання законодавчого положення, яке вимагало від асоціацій декларувати кошти, отримані з-за кордону, перш ніж їх використовувати.

Скаргу у справі подали двоє заявників: Amnesty International Türkiye – асоціація, заснована в 2002 році відповідно до турецького законодавства, яка є турецьким відділенням лондонської організації Amnesty International, і пан Yakup Levent Korkut, громадянин Туреччини, який був головою правління асоціації-заявника у відповідний час. У жовтні 2007 року губернатор міста Стамбула наказав провести перевірку асоціації-заявника. У акті перевірки вказано на деякі порушення в діяльності асоціації. У ньому, зокрема, зазначено, що у 2006 та 2007 роках асоціація-заявник 16 разів зволікала з виконанням вимоги щодо декларування коштів, які надійшли з іноземного джерела, перед їх використанням, порушуючи статтю 21 Закону про асоціації (Закон № 5326). У звіті рекомендовано зобов'язати голову асоціації сплатити адміністративний штраф згідно зі статтею 32 Закону щодо кожного з виявлених порушень.

Закон про асоціації, який набув чинності в 2004 році, передбачав, що асоціація може отримувати фінансові внески з іноземного джерела за умови, по-перше, що вони були спрямовані через банківську мережу, а по-друге, що сума будь-яких таких коштів була задекларована до їх використання (стаття 21). Він також передбачав, що невиконання цих вимог може призвести до адміністративної відповідальності (стаття 32).

У січні 2008 року губернатор міста Стамбула наказав пану Korkut, як голові асоціації-заявника, сплатити адміністративний штраф у розмірі приблизно 5283 євро. Пан Korkut оскаржив це рішення, але безуспішно. Згодом він звернувся до національних судів, скаржачись на спосіб накладення адміністративного штрафу та стверджуючи, що законодавство не застосовується до переказів із міжнародної штаб-квартири асоціації-заявника для покриття певних статей поточних витрат. Платежі надійшли зі штаб-квартири Amnesty International (десять платежів, які були задекларовані менш ніж через три місяці після здійснення, за винятком одного, щодо якого процедура ще не була завершена на момент перевірки), з Amnesty International Norway (чотири платежі, з яких лише один залишався незадекларованим на момент перевірки, інші три були задекларовані менше ніж через місяць після їх здійснення)

та від фізичних осіб-резидентів за кордоном (два платежі, задекларовані менше ніж через місяць після здійснення).

До суду присяжних пан Korkut надав листа, підписаного Управлінням асоціації канцелярії губернатора міста Стамбула, в якому пояснював, що кошти, переведені з міжнародної штаб-квартири організації до турецького відділення організації та використані для покриття поточних витрат, зазвичай не підлягають вимогам декларування відповідно до статті 21 Закону про асоціації. Незважаючи на це, національні суди відхилили позови другого заявника. Остаточне національне рішення у справі було ухвалено у 2009 році судом присяжних, який залишив без змін рішення суду нижчої інстанції, не розглядаючи аргументи, висунуті паном Korkut, який тим часом, у лютому 2008 року, повністю сплатив штраф.

Оцінка Суду

Стаття 6 Конвенції

У районному суді та суді присяжних заявники обґрунтовували свої скарги кількома серйозними аргументами.

Суд вважав, що висунуті заявниками аргументи не можна вважати незначними або такими, що не можуть вплинути на результат провадження. Однак Суд не знайшов детального розгляду цих аргументів у рішеннях національних судів. Рішення окружного суду від 5 грудня 2008 року ґрунтувалося виключно на документах, наданих офісом губернатора. Суд присяжних, зі свого боку, залишив без змін це рішення у спрощеному судовому засіданні, не виносячи жодної з підстав апеляції, поданої до нього заявниками. Однак не можна було не помітити, що асоціація-заявник надала докази на підтвердження своєї заяви про те, що вона задекларувала кошти, отримані нею, як турецьким відділенням Amnesty International, від міжнародної штаб-квартири організації та від її національних відділів в інших країнах, хоча дві декларації були подані із запізненням.

Суд підкреслив, що для судів було вкрай важливо приділити належну увагу питанню, чи підпадають такі кошти, що надходять із штаб-квартири «материнської» організації, під дію статті 21 Закону. Він також зазначив, що районний суд ухвалив своє рішення 5 грудня 2008 року, одразу після отримання 20 листопада 2008 року документів, що стосуються перевірки асоціації-заявника, та інших документів щодо справи. Таким чином, позбавивши заявників можливості висунути свої аргументи та подати підтвердуючі документи під час слухання або у формі письмових зауважень, районний суд, як видається, не дотримався процесуальних правил, викладених у статті 28 Закону № 5326.

Суд постановив, що, покладаючись виключно на висновки звіту про перевірку, підготовленого органами влади, і не даючи відповіді на аргументи заявників, національні суди не надали достатніх обґрунтувань для своїх рішень.

Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Стаття 11 Конвенції

Суд визнав, що адміністративний штраф, накладений на пана Korkut, становив втручання у здійснення обома заявниками права на свободу асоціацій. Формально кажучи, втручання мало підставу в національному законодавстві, а саме в статтях 21 і 32 Закону про асоціації. Однак у відповідний час не існувало конкретних і чітких положень, які б регулювали отримання асоціацією, яка складалася з національного відділення міжнародної організації, коштів, що надходили від штаб-квартири організації або від національних відділень організації, розташованих в інших країнах. Цей правовий вакуум було заповнено лише у 2020 році шляхом доповнення новим пунктом статті 18 Положення про асоціації. Крім того, ця справа була єдиним прикладом адміністративного штрафу, накладеного на національне відділення міжнародної організації за невиконання вимоги, викладеної в статті 21 Закону про асоціації, щодо іноземних коштів, що надходять із штаб-квартири або з інших національних відділень тієї ж організації.

Суд визнав, що неможливо і не бажано, щоб формулювання законів були абсолютно точними або жорсткими, і що багато з них неминуче були сформульовані в термінах, які більшою чи меншою мірою є загальними. Роль судового рішення, покладена на національні суди, полягала саме в тому, аби розвіяти сумніви щодо тлумачення, які могли залишитися. Проте Уряд не довів існування усталеної судової практики про те, що невиконання вимог статті 21 Закону про асоціації за обставин, подібних до обставин цієї справи, могло призвести до адміністративної відповідальності згідно зі статтею 32 Закону про адміністративні правопорушення. Суд послався на свій висновок за статтею 6 Конвенції та зауважив, що неоднозначності, вказані вище, можна було б вирішити, якби національні суди провели ретельний судовий перегляд. Однак нічого не свідчило про те, що судді, які розглядали скарги заявників, намагалися зважити різні інтереси, які були поставлені на карту, оцінюючи, зокрема, необхідність оскаржуваного заходу. Таким чином, було зрозуміло, що перегляд, здійснений судами, не забезпечив адекватних та ефективних гарантій проти свавільного та дискримінаційного використання широкого розсуду, наданого виконавчій владі.

Раніше Суд постановив, що для дотримання вимоги «законності» згідно зі статтею 11 Конвенції закон повинен бути сформульований з достатньою точністю, аби дозволити особам передбачити в розумній мірі наслідки того чи іншого діяння, яке їх спричиняє та відповідно регулює їхню поведінку. Однак, у цій справі заявники, які задекларували місцевим органам влади фінансові внески, які асоціація-заявник отримала від своєї міжнародної штаб-квартири для покриття поточних витрат, не змогли передбачити у відповідний час, чи будуть ці декларації враховані як такі,

що складені несвоєчасно та призвести до адміністративного стягнення. Суд постановив, що вимога передбачуваності згідно зі статтею 11 Конвенції не була дотримана в цій справі і що, відповідно, втручання, про яке йдеться, не було передбачено законом у відповідний час.

Отже, мало місце порушення статті 11 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Порушення статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 9 травня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

РІШЕННЯ ЄСПЛ ПРОТИ УКРАЇНИ

Стаття 3 Конвенції (заборона катування)

FILONENKO AND OTHERS v. Ukraine (№ 87/21 та 2 інших – див. Додаток): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту, й порушення інших статей Конвенції – порушення

PAVLOV AND OTHERS v. Ukraine (№ 30722/21 та 2 інших – див. Додаток): неналежні умови ув'язнення та відсутність ефективного засобу правового захисту – порушення

Стаття 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність)

KULYK v. Ukraine (№ 22194/18): тримання під вартою за відсутності будь-яких підстав в ухвалі суду й надмірна тривалість перегляду законності тримання під вартою – порушення

ZAIKIN v. Ukraine (№ 37822/16): відсутність належних та достатніх підстав для тримання під вартою й порушення інших статей Конвенції – порушення

TROFYMENKO v. Ukraine (№ 18444/18): неналежний розгляд скарг заявника про незаконність його тримання під вартою та відсутність гарантованого законом права на компенсацію унаслідок порушення цього права – порушення; відсутність порушення пункту 1 статті 5 Конвенції

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)

VERBOVA AND OTHERS v. Ukraine (№ 2786/21 та 2 інших – див. Додаток): надмірна тривалість кримінального провадження та відсутність ефективного засобу правового захисту – порушення

Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)

BAHAROV v. Ukraine (№ 28982/19): надмірна тривалість провадження щодо повернення дитини до країни її постійного місця проживання – порушення

LYAKH v. Ukraine (№ 53099/19): надмірна тривалість провадження щодо повернення дитини до країни її постійного місця проживання – порушення

BOGDANOV v. Ukraine (№ 27380/20): необґрунтована відмова працівників поліції повідомити заявнику адресу, за якою його неповнолітній син проживав з матір'ю окремо від заявника, хоча останній не був позбавлений батьківських прав – порушення

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (травень 2023 року). Рішення за період із 01.05.2023 по 31.05.2023 / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2023. – 73 с.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема і їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>;

<https://hudoc.echr.coe.int>.

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер і не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua